

Péter Ákos – Németh Erzsébet – Vargha Bálint Tamás

A nyugdíjrendszer fenntarthatósága, kockázatok és lehetőségek

ÖSSZEFOGLALÓ: Minden tényező változatlansága mellett 2060-ra 10 aktív korúra 6 nyugdíjas fog jutni. Ez kockázatot jelent a nyugdíjak fenntarthatósága szempontjából. Tanulmányunk a nyugdíjrendszer fenntarthatóságára ható tényezők beazonosítása érdekében feldolgozta a népmozgalmi, gazdasági és foglalkoztatási statisztikákat, elemezte a népesedésre, foglalkoztatásra ható tényezőket és a nyugdíjassza várható alakulását. Eredményeink rámutatnak, hogy a szülőképes korú nők számának csökkenése miatt, még mérsékelt termékenységnövekedés mellett is csökken a születések száma, így a családpolitikai intézkedések szükségesek, de nem elegendők a gazdasági és nyugdíjkockázatok mérséklésére. Konjunkturális jellege miatt a gazdasági növekedés csak időlegesen mérsékelheti a kockázatokat. Ugyanakkor az időskorúak munkaerőpiaci aktivitásának meghosszabbítása kiszámítható hatékonysággal fékezheti a nyugdíjkiadások növekedését, miközben biztosítja a munkaerőpiaci kínálatot. Ennek eszköze lehet az időskori aktivitás ösztönzése, a nyugdíjkorhatár emelése, illetve a fizikai és mentális egészség, a munkaképesség megőrzése, emellett fontos az öngondoskodás kultúrájának elterjedése.

KULCSSZAVAK: nyugdíjrendszer, munkaerőpiac, demográfia, fenntarthatóság

JEL-KÓDOK: H55, H75, J3, J11

DOI: https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_k_2_3

„Magyarország az időskori megélhetés biztosítását a társadalmi szolidaritáson alapuló egységes állami nyugdíjrendszer fenntartásával és önkéntesen létrehozott társadalmi intézmények működésének lehetővé tételével segíti elő”, Magyarország Alaptörvénye (XIX. cikk, 4. bekezdés).

Hazánk népessége 2060-ig folyamatosan csökkenni fog, miközben annak korösszetétele kedvezőtlenül alakul. Minden tényező változatlansága mellett 2060-ra 60 százalék fölé növekszik az időskori eltartási ráta. Ez hosszú

távon kockázatot jelent a magyar gazdaság és a nyugdíjassza fenntarthatósága szempontjából. Tanulmányunk célja, hogy a rendelkezésre álló előrejelzések, trendek alapján, 2060-ig tartó kitekintéssel feltárja a hazai foglalkoztatási és nyugdíjrendszer kockázatait.

Az elemzés feldolgozta a legfrissebb népesedési, gazdasági, foglalkoztatási statisztikákat, áttekintette a releváns szakirodalmat, illetve számba vette a népesedésre, a ki- és bevándorlásra, foglalkoztatásra ható tényezőket, illetve a nyugdíjrendszer bevételi és kiadási oldalának alakulását. A KSH népesség-előreszámítása alapján számításokat végeztünk és előre-

Levelezési e-cím: enemeth@metropolitan.hu
peter.akos1016@gmail.com

jelzést készítettünk a nyugdíjkorhatár-emelés egyes hatásairól.

A nyugdíjrendszerrel foglalkozó cikkek visszatérő témát jelentenek a tudományos kommunikációban. A tudományos cikkek a társadalombiztosítás keretében működő nyugdíjrendszert rendszerint a fenntarthatóság (hosszú távú finanszírozhatóság, egyensúlyi állapot), valamint az igazságosság (a biztosítási és a társadalmi szolidaritási elvek érvényesülése) kérdéskörében közelítik meg.

A társadalombiztosítási nyugdíjrendszert – elsősorban annak fenntarthatóságát – taglaló cikkek jellemzően rámutatnak a nyugdíjrendszernek más társadalmi, gazdasági területekkel való összefüggéseire (Monostori, 2015; Gál, 2017), ezek alapján fogalmazznak meg kockázatokat, kritikákat és reformjavaslatokat.

A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer változtatására irányuló elképzelések közötti különbségek jellemzően nem irányulnak a jelenlegi felosztó-kirovó rendszer megváltoztatására (Banyár, 2020). A koronavírus-járvány is rámutatott a tőkefedezeti rendszerek sebezhetőségére, a hazai és a külföldi nyugdíjalapok jelentős veszteségeket könyvelhettek el 2020 első felében. A felosztó-kirovó elven működő nyugdíjrendszer fenntarthatósága szempontjából elsősorban az képezi a viták tárgyát, hogy milyen feltételekkel, mikortól és mekkora mértékű ellátást biztosítson az állam, az öngondoskodás szerepe mennyire legyen meghatározó. A feltételek között az állam a nyugdíjmegállapítás szabályainál hogyan és milyen mértékben vegye figyelembe a hosszú távú fenntarthatóság alapját jelentő gyermekvállalást (Botos, Botos, 2020).

A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer fenntarthatóságának javításában a nyugdíjkorhatár emelése jelenti az elsődleges eszközt (Simonovits, 2019). A 2010-es évek közepétől a munkaerőpiac élénkülésével a munkanélküliség csökkent, a reálbérek növekedtek és ez a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer finan-

szírozhatóságára is kedvezően hatott. Kérdés, hogy lehet-e hosszú távon is számolni magas foglalkoztatási rátával és magas járulékalapot képező jövedelmi szinttel? A népesség elöregedése ugyanis a folyamatosan magas foglalkoztatási rátát és a reálbérek növekedését igényli.

Varga (2014) azt vetíti előre, hogy a demográfiai folyamatok, a háztartások megváltozott viselkedésének és a makrogazdasági hatásainak köszönhetően – változatlan nyugdíjkorhatár esetén – a nyugdíjrendszer kiadásai megduplázódnak 2070-ig. A nyugdíjrendszer fenntarthatósága „összetett reformokkal” nyugdíjkorhatár-emeléssel, járulékkulcs-emeléssel, valamint a nyugdíjmegállapítási és nyugdíjemelési szabályok változtatásával biztosítható. Bajkó *et al.* (2015) a demográfiai és munkaerőpiaci folyamatokat is figyelembe vevő nyugdíjmodellt alkottak és ennek alapján végeztek számításokat. Modelljükben a demográfiai folyamatok miatt a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer egyenlege a 2020-as évek közepén válik negatívvá, amelynek bekövetkeztét késleltetheti a reálbérek növekedése a 2030-as évek közepéig. Freudenberg *et al.* (2016) a várható nyugdíjkiadások becslése alapján – figyelembe véve többek között a 2022-ig tartó fokozatos korhatár-emelést –, arra a következtetésre jutottak, hogy 2040-ig (a Ratkó-unokák nyugdíjba vonulásáig) egyensúlyban tud maradni a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer. Az említett modellek nem vették még figyelembe a 2015–2019 közötti időszak változásait, a kormányzati intézkedések hatásait.

A kormány is végez nyugdíjrendszer fenntarthatóságára irányuló számításokat. A kormány (2020) szerint a nyugdíjkiadások összege 2020-ról 2070-re előreláthatólag 9 százalékról 11,2 százalékra növekszik a GDP arányában, miközben a nyugdíjbiztosítási járulékbévételek 2020-ban 8,3 százalékot, 2070-ben a 8,5 százalékot jelentenek és 2020–2040 között a bevételek és a kiadások közötti különbség az 1 százalékpontot nem haladja meg.

Cikkünkben a lehető legtöbb szempont alapján konzervatív megközelítéssel elemeztük a demográfia és a munkaerőpiac folyamatainak, valamint a munkajövedelmek és az azokhoz kapcsolódó nyugdíjak alapját képező járulék- és adóbevételek időbeli alakulását, a változások okait, összetevőit és várható tendenciáit. Az elemzés során rendszereztük a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát jelentő kockázatokat és áttekintettük a kockázatok ellensúlyozására irányuló közpolitikai intézkedéseket, valamint felvetéseket fogalmaztunk meg, hogy mely intézkedésekkel kezelhetők, mérsékelhetők a beazonosított kockázatok.

Az elemzés időbeli horizontja az egyes területek esetében eltérő. A népesség múltbeli alakulását 1950-től napjainkig, a népességváltozás összetevőit a 2000–2019 közötti időszakot tekintve elemeztük, mivel azok jellemzően hosszabb időtávon fejtik ki hatásukat. A jövőt illetően a KSH – elemzés által felhasznált – demográfiai előrejelzéseit vettük figyelembe, amelyek 2060-ig rendelkeznek előretekintéssel. A munkaerőpiac és a munkajövedelmek változását 2010-től kezdődően vettük górcső alá, amely év trendfordulót jelentett a gazdaságpolitikában. A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer esetében a 2012–2019-ig terjedő időszak képezte az elemzés alapját, mivel azt megelőzően 2011-ben a nyugdíjrendszer jelentős strukturális változáson ment át a kötelező magánnyugdíjpénztári rendszer megszűntetésével.

A cikk forrásanyagát elsősorban a KSH idősoros táblázatait, valamint a demográfiával, a munkaerőpiaccal és a nyugdíjakkal kapcsolatos kiadványait jelentették. A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer pénzügyi adatainak forrása a Magyar Államkincstár TB Alap éves táblázatait, valamint a központi költségvetési és az azok végrehajtásáról szóló törvények voltak. Az elemzés forrásául szolgáltak továbbá az ÁSZ korábbi elemzései is.

A tanulmány több egymáshoz kapcsolódó

terület összefüggéseit vizsgálja. A népesség korösszetétele meghatározza az aktív és inaktív csoportok arányát és a munkaerő-kínálatot. A népesség, a munkaerő és a foglalkoztatottság szorosan összetartozó fogalmak, többszörösen egybekapcsolódó rendszert alkotnak. A népesség aktív tagjai által előállított munkajövedelem képezi a nyugdíjasok számára kifizetett nyugdíjak alapját (lásd 1. ábra).

A tanulmány az 1. ábrán látható hat terület időbeli alakulását, tendenciáit, egymásra ható folyamatait vizsgálja, valamint feltárja a változások okait, összetevőit. Mindezek alapján prognózist fogalmaz meg, beazonosítja a foglalkoztatottságot és a nyugdíjrendszert érintő közép- és hosszú távú fenntarthatósági kockázatokat. Áttekinti továbbá a kockázatok ellensúlyozására irányuló közpolitikai intézkedéseket.

A NÉPESSÉG ALAKULÁSA

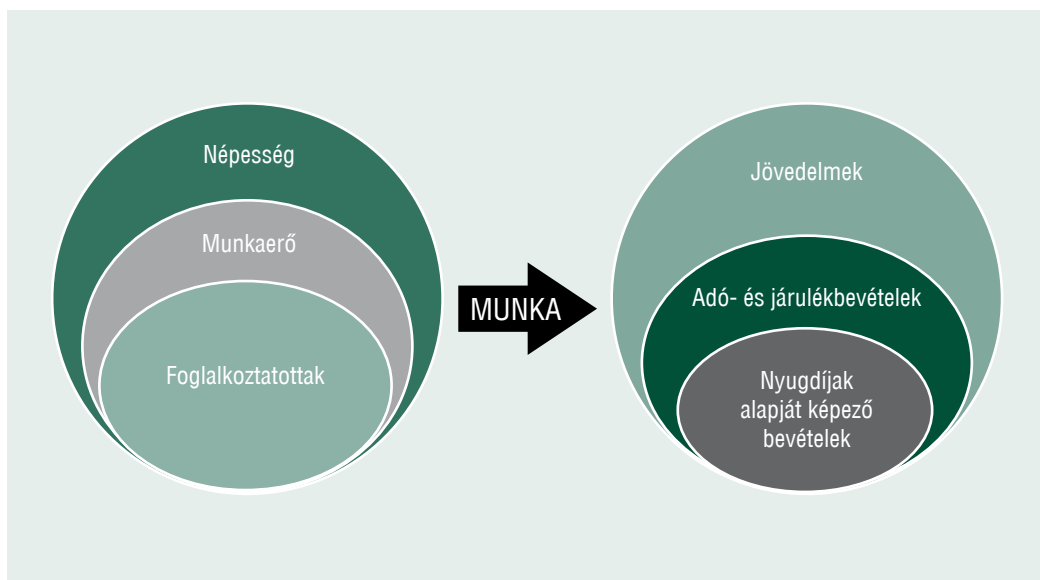
Egy ország népessége az emberi erőforrásait is jelenti. A népesség fogyása, elöregedése fenntarthatósági kockázatokat hordoz, a munkaerő-kínálat csökkenése ronthatja a versenyképességet, megdrágíthatja az infrastruktúra és a társadalombiztosítási ellátórendszer fenntartását (Kapitány, Spéder, 2017), mivel kevesebb adójárulék-fizetőt eredményez. 2010–2019 között évente átlagosan 38,9 ezer fővel csökkent hazánk lakossága (KSH STADAT 1.1), az előrejelzések alapján a csökkenés mértéke nőni fog (2. ábra).

Születések száma

A Ratkó-korszakot követően a születések száma a 2000-es évekig drasztikusan (mintegy 50 százalékkal) csökkent. Ennek egyik oka volt azoknak a kultúrtechnikáknak (alapvető írási, olvasási, kalkulációs képességek) az elterjedése,

1. ábra

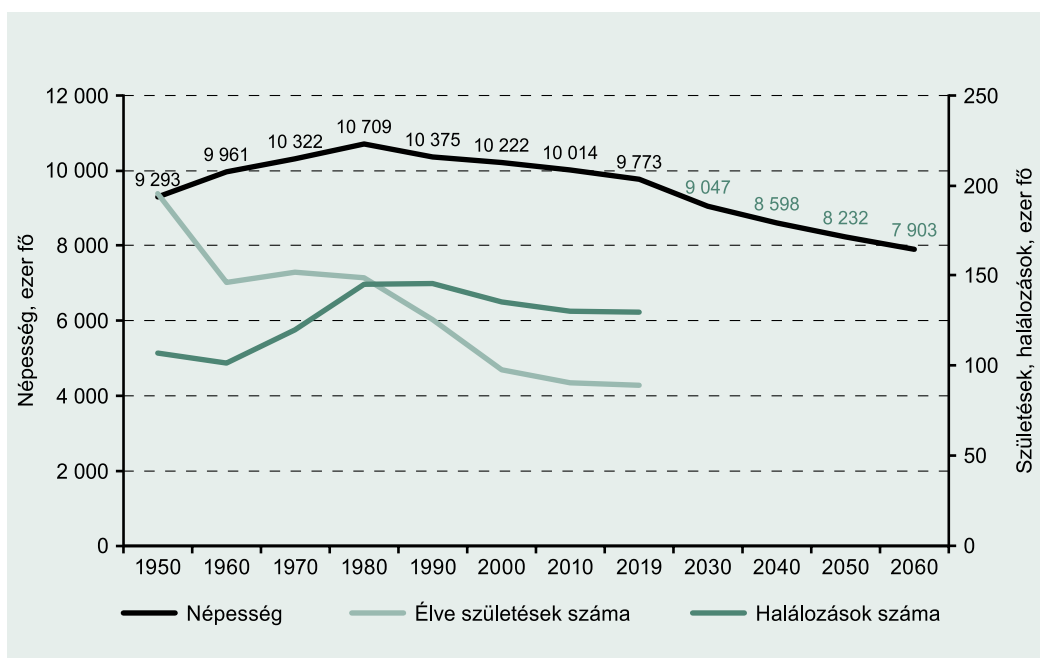
ELEMZETT TERÜLETEK KATEGORIZÁLÁSA



Forrás: saját szerkesztés

2. ábra

MAGYARORSZÁG NÉPESÉGÉNEK ALAKULÁSA



Forrás: KSH STADAT 1.1., interaktív korfa, saját szerkesztés

amelyekkel a nők saját maguk szabályozhatták a termékenységüket, illetve a fogamzásgátlás, terhességmegszakítás alkalmazása (Tárkányi, 2008). 2010–2019 között a születések száma jelentősen nem változott. A születésszám alakulásának meghatározója a szülőképes korú (15–49 éves) nők számának alakulása. A szülőképes korú nők száma 1997 óta folyamatosan csökken (3. ábra).

A termékenységi arányszám 2016–2019 között kedvezőbben alakult: 1,49 volt, ami mintegy 19 százalékkal magasabb a 2010. évi mélyponthoz képest. A teljes termékenységi arányszám EU-átlaga 2017-ben 1,59 volt (KSH FFI, 2019.). A termékenységi arányszám 2,1 értéke jelenti azt a reprodukciós mértéket (KSH FFI, 2019), amelynél a népességszám nem csökken, amennyiben a szülőképes

korú nők száma nem változik. 2019-re vonatkozólag a 2,1 termékenységi ráta eléréséhez további mintegy 26 ezer gyermek születésére lett volna szükség.

A termékenységi arány tartós elmaradása a reprodukciós arányt jelentő 2,1 értéktől, valamint az, hogy az egyre kevesebb szülőképes korú nő kevesebb adó- és járulékfizetőt, a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer bevételeinek a csökkenését vetíti előre.

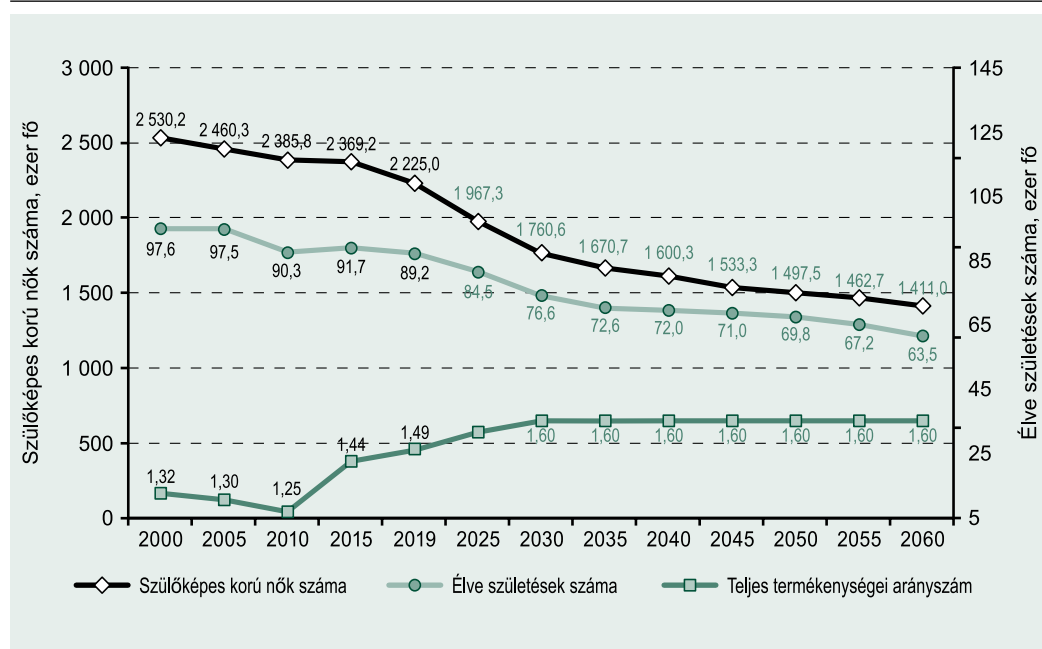
A születések számának alakulására ható tényezők

Gyermekvállalás időpontja

Biológiai tény, hogy az életkor előre haladtával (30 év felett lassan, 35 év felett egyre gyorsu-

3. ábra

A SZÜLŐKÉPES KORÚ NŐK, AZ ÉLVE SZÜLETÉSEK SZÁMA ÉS A TELJES TERMÉKENYSÉGI ARÁNYSZÁM ALAKULÁSA



Forrás: KSH STADAT 1.1., interaktív korfa, népesség-előreszámítás, saját szerkesztés (Az elemzés a 2025. év esetében a 2019. évi tényadat és a 2030-ra vonatkozó prognózis számát vette figyelembe).

ló ütemben) csökken a nők termékenysége. A termékenység alacsony szintjében a későbbre halasztott gyermekvállalás is szerepet játszik (KSH FFI, 2019). A legtermékenyebb életkorúnak számító 20–24 éves nők 1990 és 2009 között több mint kétharmaddal kevesebb gyermeket vállaltak. Az ő helyüket a 20-as éveik második felében, illetve a 30-as éveik elején járó nők vették át, mérsékelten emelkedő termékenység mellett (KSH, 2011).

Hazánkban a gyermeket vállalni szándékozó párok mintegy 20–25 százaléka küzd meddőségi problémákkal. Az éves születésszám mintegy 4 százalékára tehető a meddőségi kezelés eredményeként született gyermekeknek a száma. Lombikbéli módszerrel évente mintegy kétezer gyermek születik, szakértők szerint ez a szám akár háromezeröttszáz is lehet költségvetési hozzájárulás függvényében (Kaáli, 2017).

Képzettség, értékszerkezet, gyermekvállalási vágyak

A születésszám hatvanas évektől tapasztalható visszaesésének lényeges összetevője volt a képzettségi szint emelkedése, illetve olyan eszközök megjelenése, amelyekkel a nők saját maguk szabályozhatták a termékenységüket (Murray et al., 2018; Tárkányi, 2008).

A termékenységi ráta szintje mögött az életmód különféle összetevői is meghatározó tényezők, így a családalapítási szokások változása, az iskolában töltött évek számának növekedése, a családmodellek, az életfilozófiák átalakulása, a fiatalok munkavállalásának bizonytalansága vagy az otthonteremtés nehézségei (Horváth, Vida, 2019).

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma külön kutatóintézetet (Kopp Mária Intézetet) hozott létre, hogy a népesedési probléma összetett életmódbeli és értékrendi hatótényezőit kutassa. Felmérésük szerint az ideálisnak gondolt gyermekszám 2,4 a tervezett: 2,12. A tervek és a tényleges gyerekszámok közötti különbség okai összetettek, a tartós párkapcsolat

hiánya vagy elégtelensége éppen úgy ok, mint az anyagi feltételek hiánya (KINCS, 2019-1.).

Házasságkötés, válás, terhességmegszakítás

A születések száma mellett a házasságkötések, a válások és a terhességmegszakítások száma is hatással van a termékenységre (4. ábra).

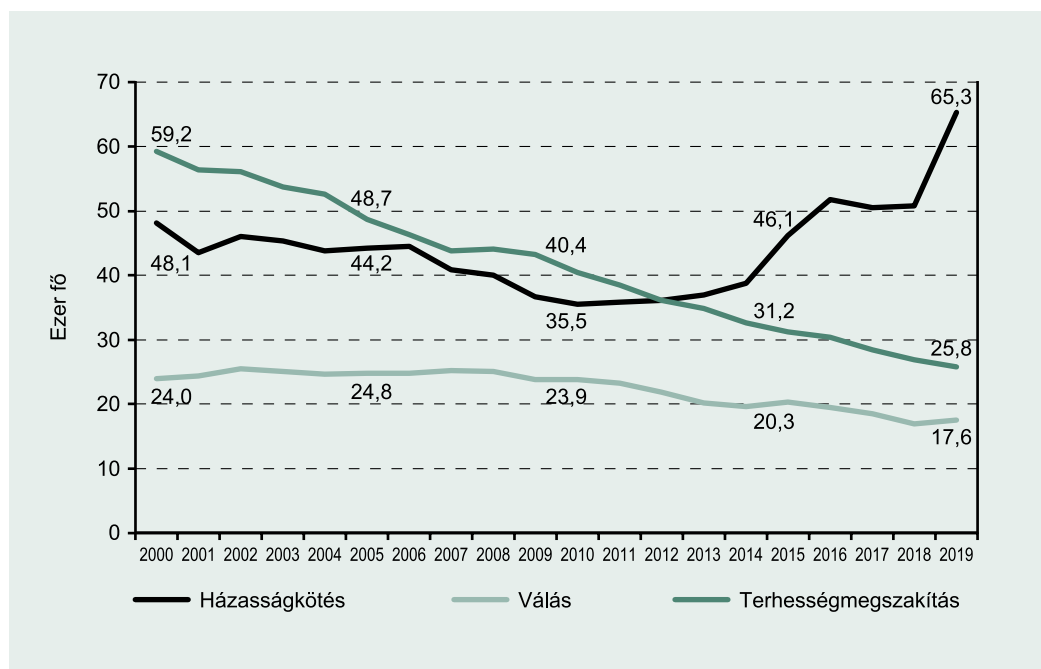
2010–2019 között mindhárom mutató összességében kedvezően alakult. A terhességmegszakítások száma mintegy 60 százalékot csökkent. A terhességmegszakítás lehetséges szövődeményként megnöveli a másodlagos meddőség és a koraszülések kockázatát (Kozinszky et al., 2006), ezért az abortuszok számának csökkenése a termékenység növekedését is jelentheti. A házasságkötések számának erőteljesebb növekedésében közrejátszhatott, hogy 2015-től az első házások 24 hónapig (havi 5 ezer forint) adókedvezményben részesülhetnek, 2019. második félévétől a „fiatal” házások (10 millió forint összegű) úgynevezett babaváró kölcsönt igényelhetnek.

Állami támogatások

A nők a gazdasági, társadalmi folyamatokban egyfelől közvetlenül munkaerőként, másfelől pedig anyaként a jövőbeli munkaerő „újratermelőjeként” is részt vesznek. Mivel egyszerre cél az, hogy a nő a jövőbeli munkaerőt is újratermelje, valamint a jelenben is munkaerőként vegyen részt a gazdaság működésében, fontos tényező az állam szerepvállalása. A nők kettős szerebetöltésének támogatásában szükség van olyan állami helyettesítőkre, amelyek egyfelől a nők reprodukzív, gyermeknevelési munkáját tudják kiváltani (bölcsődei, óvodai ellátás), másfelől a munkaerőpiacról történő időleges kivonulásért kompenzálnak (csed, gyed, gyes). A gyermeknevelésben a szülőt informális hálózatokból szervezett erőforrások is helyettesíthetik (nagyszülők), amelyet az állam szintén ösztönözhet (nagyszülői gyed és gyes).

A magyarországi családtámogatási rendszer a kívánt gyermekek megszületését se-

HÁZASSÁGKÖTÉSEK, VÁLÁSOK, TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁSOK ALAKULÁSA



Forrás: KSH STADAT 1.1., saját szerkesztés

gíti a gyerekvállalás terheinek könnyítésével (Horváth, Vida, 2019). Magyarország 2010-től kezdődően jelentősen erősítette családtámogatási rendszerének egyes elemeit (a pénzbeli ellátásokat, az adó- és járulékkedvezményeket és a családokat segítő szolgáltatásokat is). A pénzbeli ellátásokon és az adó- és járulékkedvezményeken belül elsősorban a munkaalapú (meghatározott időtartamú biztosítási jogviszony meglétéhez kötött) támogatások erősödtek 2010–2018 között közel 75 százalékkal. 2019-től újabb elemekkel bővült a családtámogatási rendszer, többek között a kamatmentes babaváró hitellel és a családok gépjárműkedvezményével. A 2020. évi költségvetésben mintegy 2228 milliárd forintot jelentenek a családtámogatási rendszer egyes elemei (kormány, 2019). A magyar családtámogatási rendszer a GDP-arányában

(Makay, 2018) és komplexitásában is kiemelkedő az európai országok körében (KINCS, 2019-2).

A családtámogatási rendszer erősítése hatott a születések számára, ezt elsősorban a termékenységi arányszám 2011–2016 közötti növekedése mutatja. A nagyszabású család- és ott-hontámogatási rendszertől várható pozitív hatások – nemzetközi tapasztalatok alapján is – lassan bontakoznak ki (ÖGYCSM, 2018).

Várható élettartam

Születéskor várható és az egészségben várható élettartam

A várható élettartam mutatja a megszületett gyermekek életésélyeit, a társadalom egyik legfontosabb fejlettségi, civilizációs szintjét

mutató jelzőszám (KSH Tudástár¹), amely meghatározza azt is, hogy milyen hosszú ideig jogosultak nyugellátásra az időskorúak. Bár a várható élettartam folyamatosan növekszik (5. ábra), az EU-átlagtól mintegy 5 évvel elmarad (KSH FFI, 2019).

A KSH Népeségtudományi Intézete népesség-előrejelzésében a születéskor várható élettartamra vonatkozó alaphipotézisében 2030-ra a nőknél 82,4, a férfiaknál 76,7 évet, 2060-ra a nőknél 88,7, a férfiaknál 84,8 évet valószínűsít. A születéskor várható élettartam várható emelkedési ütemét az elmúlt időszak (15–20 év) tényadatai egyértelműen nem támasztják alá. Ez azt jelenti, hogy az egészségben várható élettartam emelkedése lassabb lehet, mint a KSH prognózisa szerinti érték, ami a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer

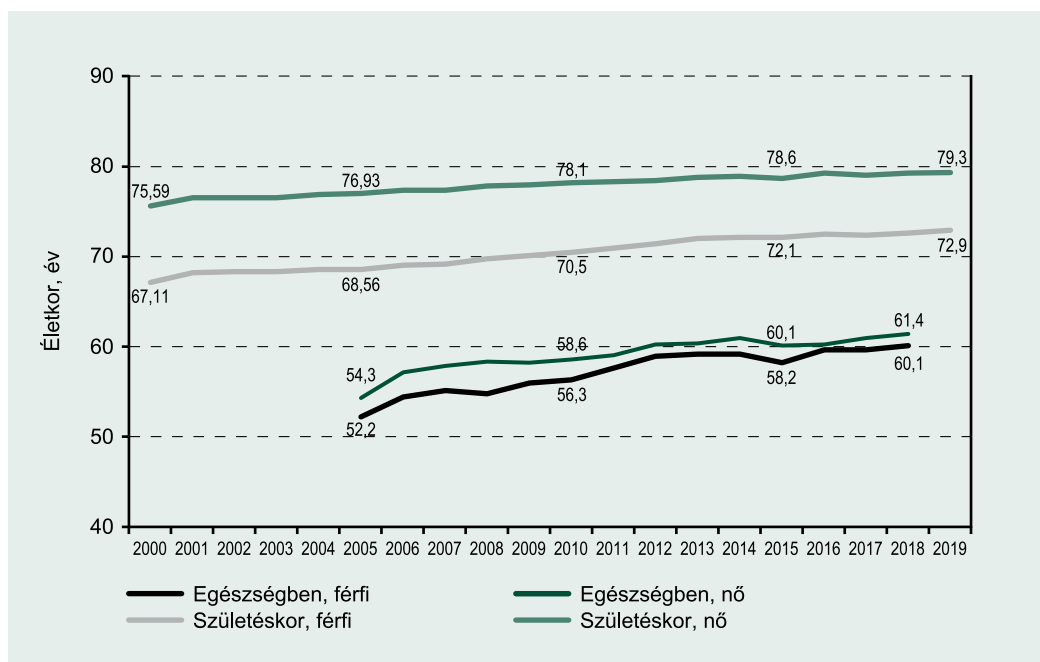
hosszú távú fenntarthatóságára a csökkenő népesség mellett további kockázatot jelent.

Amennyiben az egészségben várható élettartam jelentősen elmarad a várható élettartamtól, az jelentős egészségügyi társadalmi költségeket jelez. Magyarországon jelentős a különbség – férfiak esetében 12,5 év, a nők esetében 17,8 év – a várható és az egészségben várható élettartamok között.

Magyarországon 2018-ban az egészségben várható élettartam férfiak esetében 60,1, a nőknél 61,4 év volt, ezek az adatok az EU átlagától mintegy 3 évvel elmaradnak (KSH FFI, 2019). Az élettartamban elsősorban a férfiaknál figyelhető meg javulás, bár a várható élettartamuk a nőkkel szemben még így is elmarad 6,6 évvel. A nők várható élettartama szerte a világon magasabb, ami geneti-

5. ábra

A SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÉS AZ EGÉSZSÉGBEN VÁRHATÓ ÉLETTARTAM ALAKULÁSA



Forrás: KSH, Stadat 1.1., Kaiser, 2018, saját szerkesztés

kai, hormonális és életmódbeli okokra vezethető vissza.

Az egészségben várható élettartam a nyugdíjba vonulás legkésőbbi időpontját is meghatározza. Öregedő és fogyó népesség mellett a nyugdíjrendszer egyensúlyát fenntartó eszköz a munkaerőpiaci aktív évek számának növelése, a nyugdíj mellett önkéntesen végezhető munka, illetve a nyugdíjkorhatár kitolása. Ebből a szempontból kockázatot jelez, hogy miközben Magyarországon az egészségben várható élettartam lassú ütemben emelkedik, nem éri el a nyugdíjkorhatárnak számító 65 évet sem. Ez határt szab a nyugdíjkorhatár esetleges további emelésének.

Magyarország a dohányzással (387,3) és az alkoholfogyasztással (83,8) összefüggő száz-ezer lakosra jutó standard halálozási ráta – annak ellenére, hogy csökkenő tendenciát mutat – 2014-ben még jóval meghaladta az EU-átlagot (dohányzás: 171,7; alkohol: 52,8; KSH FFI, 2019). Ezek a számok azt jelzik, hogy a népesség egészséges életmódjának a fejlesztésében még bőven van mozgásteret és feladata az államnak és az állam polgárainak egyaránt.

Az államnak számos eszköz áll a rendelkezésére a népesség egészségének a fejlesztésére. Az egészségesebb életmódra ösztönzés az állam részéről nemcsak kommunikációs eszközökkel történhet, az alkohol- és dohánytermékek jövedéki adómértékének meghatározása is fontos eszköz. A várható és az egészségben várható élettartam alakulásában az orvostudomány fejlődésével az egészségügyi ellátórendszer felkészültsége szerepet játszik (Jó Állam Jelentés, 2018).

A hazai nyugdíjrendszer fenntarthatóságának alapvető feltétele az állampolgárok egészséges élettartamának meghosszabbítása.

Kivándorlás és a bevándorlás

A munkaerő EU-n belüli szabad áramlásának lehetőségével 2016-ig honfitársainknak mint-

egy 4 százaléka élt (KSH, 2016). Az EU-n belüli szabad munkaerő-áramlás miatt a nemzetközi vándorlás mérése – nem csak hazánkban – nehézségekbe ütközik, a kérdőíves adatfelvételek nem pontosak (Kaiser, 2018).

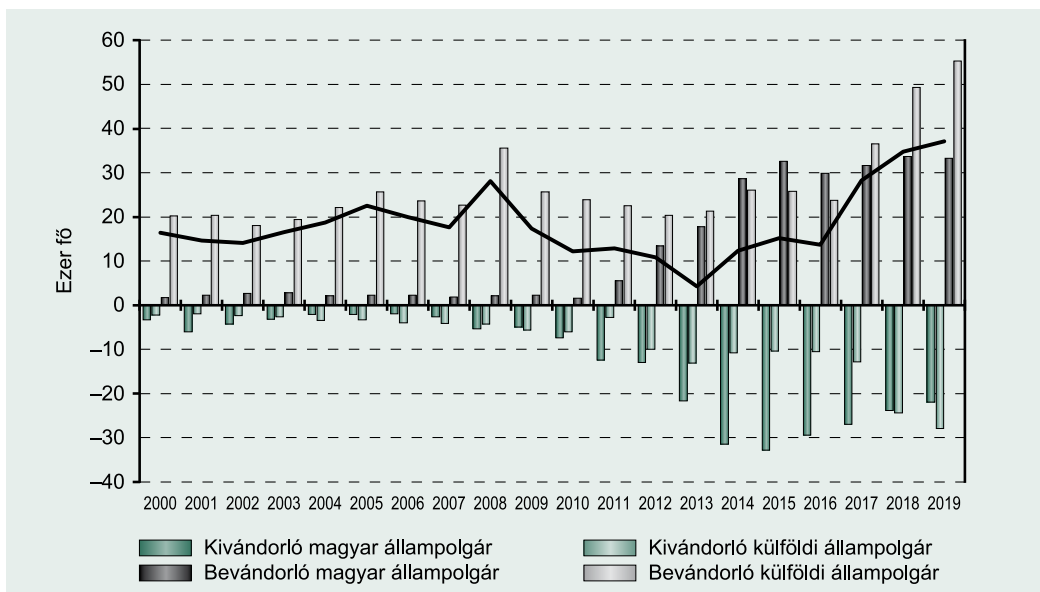
Mint a 6. ábra mutatja, a vándorlási különbözet 2000–2019 között mindig pozitív volt. A kivándorló magyar állampolgárok száma 2012-től jelentősen nőtt egészen 2015-ig. A ki- és bevándorlók évenkénti összetétele és számossága arra utal, hogy a bevándorló külföldi állampolgárok jelentős hányada hosszú távon nem marad az országban, hanem továbbvándorol, ez a tendencia 2016 óta erősödött.

A kivándorlás oka legtöbbször a célországokban kedvezőbb jövedelemszerzési lehetőség (KSH, 2016). Ugyanakkor mind a kivándorlás, mind a visszavándorlás egyéni szintű mozgatóiról, strukturális meghatározottságairól empirikus adatokon alapuló, aktuális és részletes kutatások nem lehetők fel. Elsősorban a családalapítás és a gyermeknemzés előtt állók hagyják el ideiglenesen vagy véglegesen hazánkat, így ez a születésszám alakulására is kedvezőtlenül hat. A kivándorlás további fékezése, kivándorolt honfitársaink hazavonzása a népesség fenntarthatósága és az adó- és járulékfizető munkavállalók számának kedvező alakulása szempontjából is súlyponti kérdés.

2018-ban a hazatérők 65 százaléka volt 40 évesnél fiatalabb (KSH, 2018). A kivándorlók hazatérésének összetett okai között szerepet játszhat a hazai jövedelemszerzési lehetőségeknek a javulása, illetve a hazai családtámogatási rendszer erősödése is.

2011-ben a magyarországi népesség 3,9 százaléka, 2019-ben 5,8 százaléka született külföldön (KSH FFI, 2019). Magyarország a 2010. évtől a külhoni magyar nemzetiségűnek valók számára kettős állampolgárságot biztosít, amely segíti az anyaországba történő településeket és a munkaerőpiacon történő elhelyezkedésüket is.

MAGYARORSZÁGRÓL KIVÁNDORLÓ ÉS BEVÁNDORLÓ MAGYAR ÉS KÜLFÖLDI ÁLLAMPOLGÁROK SZÁMA, ÉS A BEVÁNDORLÁSI KÜLÖNBÖZET ALAKULÁSA



Forrás: KSH STADAT 1.10., 1.11., 1.12., 7.1.6., KSH, (2017), saját szerkesztés

A MUNKAERŐ ÉS A FOGLALKOZTATOTSÁG ALAKULÁSA

Gazdasági aktivitás

A munkaerőpiacon jelenlévő munkavállalók adó- és járulékbefizetéseiből történik a társadalombiztosítási nyugdíjak kifizetése. A munkaerőpiac kínálati oldalának mennyiségi összetételét (potenciális munkavállalók) elsődlegesen demográfiai folyamatok, a keresleti oldalát (munkaerőt kereső munkaadók) pedig gazdasági folyamatok alakítják (1. táblázat).

Munkaerőpiaci aktivitás

2010–2019 között kedvező folyamatok zajlottak a munkaerőpiacon. Az aktívák száma 11 százalékkal, a foglalkoztatottak száma 20 szá-

zalékkal nőtt, miközben a munkanélküliek száma kétharmaddal csökkent. Az aktivitási és a foglalkoztatási arány minden korcsoportban nőtt, illetve minden korcsoportban csökkent a munkanélküliségi ráta.

Az aktivitási és a foglalkoztatási arány legnagyobb mértékben – 30 százalékpontot is meghaladóan – a 60–64 éves korcsoportban nőtt, ennek oka egyértelműen a nyugdíjkorhatár fokozatos 65 éves korra történő emelése. Jelentős bővülés mutatkozik a 65 évnél idősebbek foglalkoztatásában is. Ebben szerepe van annak, hogy 2019-től a nyugdíjas munkát vállaló mentesül a járulékfizetéstől, a munkáltató pedig a nyugdíjas munkavállalója utáni szociális hozzájárulási adó fizetésének kötelezettségétől (1997. évi LXXX. törvény). A többi korosztálynál a bővülés egyrészt a közfoglalkoztatás szélesítésével, a foglalkoztatás bővülésével és a magasabb jövedelmekkel magyarázható (Kádár et al., 2019). Másrészt a

1. táblázat

A MUNKAERŐPIAC 2019. IV. NEGYEDÉVI MUTATÓI KORCSOPORTONKÉNT, VALAMINT A VÁLTOZÁSUK 2010. IV. NEGYEDÉVÉHEZ KÉPEST

Korcsoportok (év)	Népesség (ezer fő)	Változás népesség 2010–2019 (%)	Aktívok száma (ezer fő)	Változás aktívok 2010–2019 (%)	Aktivitási arány (%)	Aktivitási arány 2010–2019 (százalékpont)	Foglalkoztatottak (ezer fő)	Változás foglalkoztatottak 2010–2019 (%)	Foglalkoztatási arány (%)	Foglalkoztatási arány 2010–2019 (százalékpont)	Munkanélküliek (ezer fő)	Változás munkanélküliek 2010–2019 (%)	Munkanélküliségi ráta (%)	Munkanélküliségi ráta változása 2010–2019 (százalékpont)
15–19	475,4	-18	37,7	+53	7,9	3,7	28,2	+102	5,9	3,5	9,6	-11	25,3	-18,2
20–24	529,1	-14	288,3	+5	54,5	9,5	258,0	+23	48,8	14,4	30,3	-53	10,5	-13,0
25–29	614,3	-3	500,5	+2	81,5	4,4	478,1	+12	77,8	10,7	22,4	-65	4,5	-8,5
30–34	607,6	-20	499,2	-17	82,1	2,9	485,6	-11	79,9	8,6	13,6	-78	2,7	-7,3
35–39	648,8	-18	557,2	-15	85,9	3,1	542,5	-9	83,6	8,4	14,7	-75	2,6	-6,4
40–44	832,7	+19	748,0	+26	89,8	5,1	728,5	+36	87,5	10,8	19,6	-65	2,6	-6,9
45–49	737,2	+19	674,7	+30	91,5	7,8	657,4	+40	89,2	13,6	17,4	-65	2,6	-7,1
50–54	651,1	0	573,5	+16	88,1	11,7	559,1	+24	85,9	16,7	14,4	-69	2,5	-6,9
55–59	564,2	-25	428,3	-2	75,9	18,2	421,2	+6	74,7	22,1	7,1	-82	1,7	-7,2
60–64	650,0	+3	284,5	+238	43,8	30,4	279,2	+249	43,0	30,2	5,3		1,9	
65–69	632,0	+23	62,1	+148	9,8	4,9	61,3	+146	9,7	4,8	0,8			
70–74	472,8	+14	20,8	+233	4,4	2,9	20,7	+247	4,4	2,9	0,1			
Összesen	7 415,0	-3	4674,8	+11	63,0	8,1	4519,6	+20	61,0	12,0	155,2	-66	3,3	-7,5

Forrás: KSH STADAT. 2.1.4., saját szerkesztés és számítás

szociálpolitika részeként az idő előtti nyugdíjba vonulás lehetőségeinek korlátozása, a megváltozott munkaképességűek ellátórendszerének és rehabilitációjának átalakítása, az aktív korúak jövedelemptóló ellátásainak szigorítása is az okok közé tartozik.

A gyermekgondozási ellátást igénybe vevő nőknél, a mielőbbi munkaerőpiaci visszatérést ösztönző intézkedések hatására csökkent a gyermekvállalás miatti távolléti idők átlagos hossza. A 15–19 éves korosztály esetében okként említhető a kötelező iskolába járás korhatárának csökkentése (Kádár et al., 2019). Az átlagnál magasabb a munkanélküliség 14–29 év közötti korcsoportban, emellett náluk figyelhető meg a legnagyobb csökkenés 2010–2019 között.

A munkaerőpiaci mutatók alakulása a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerre nézve kedvező folyamat. Hosszabb távon azonban a munkaerő iránti igény kielégítésének nem kedveznek az alacsony születésszámmal, alacsony átlagéletkorral és rossz halálozási mu-

tatókkal jellemezhető demográfiai folyamatok. Emellett, mint arra a Covid-19-vírus által okozott egészségügyi és gazdasági válság élesen rávilágított, a kedvező folyamatok nem tartanak örökké, mivel ki vannak téve a nemzetgazdaság ciklikus folyamatainak.

Munkaerő-tartalék

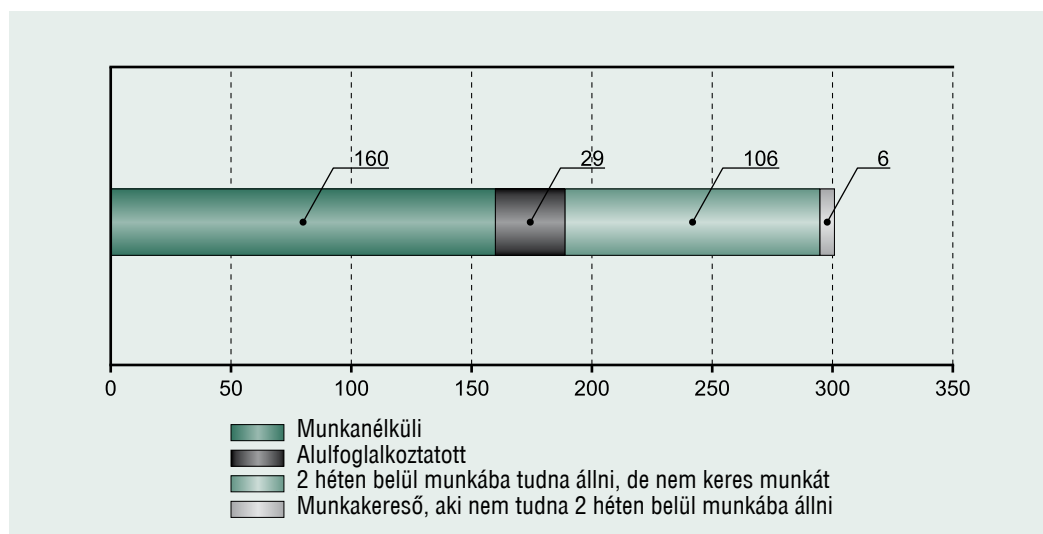
A foglalkoztatás további növelése elsődlegesen a munkaerő-tartalék foglalkoztatásának elősegítésével, másodlagosan az inaktívák munkaerőpiacra történő nagyobb arányú bevonásával érhető el.

A KSH a potenciális munkaerő-tartalék meghatározásában a 15–74 éves népességen belül figyelembe veszi a gazdaságilag aktívak közül az alulfoglalkoztatottakat és a munkanélkülieket (7. ábra).

A munkaerő-tartalékon belül a legnagyobb részt a munkanélküliek jelentették. Számuk a 2019. év IV. negyedévére 155,2 ezer főre csökkent (1. táblázat). A 2019. IV. negyedévi 3,3 százaléknál rosszabb munkanélküliség

7. ábra

A MUNKAERŐ-TARTALÉK ÖSSZETÉTELE 2019. I–IV. NEGYEDÉVBEN (EZER FŐ)



Forrás: KSH, 2020, saját szerkesztés

egyres földrajzi térségekben fordul elő: Észak-Alföld 5,7 százalék, Dél-Dunántúl 5,4 százalék, Dél-Alföld 3,7 százalék (KSH STADAT 6.2.1.11.).

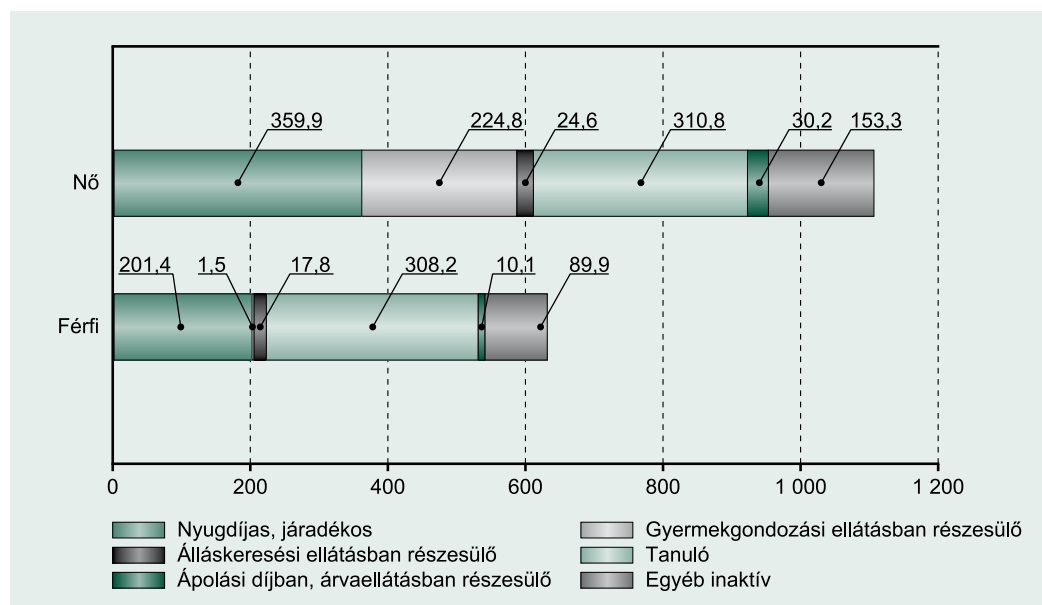
A munkanélküliek alacsony számából következik, hogy a foglalkoztatottak számának további bővülésére egyre inkább a gazdaságilag inaktívknál mutatkozik mozgástér. A kormány közfoglalkoztatásról szóló tájékoztatójában a közfoglalkoztatás céljaként határozza meg a közfoglalkoztatottak sikeres vissza-, illetve bekerülését az elsődleges munkaerőpiacra (kormány, 2020-2). A közfoglalkoztatottak létszáma teljes egészében nem vehető figyelembe az elsődleges munkaerőpiac tartalékként, mivel sokaknál jelentős hátrányt jelent a mobilitás, a nem megfelelő képzettség (Belügyminisztérium, 2016) vagy éppen az egészségi állapot. A gazdaságilag inaktívok számának összetételét mutatja a 8. ábra.

A nők gazdasági aktivitása jelentősen elmarad a férfiakétól. Ennek egyik oka, hogy jellemzően a nők maradnak otthon a szülést követően, a másik okot a nyugdíjas, járadékos nőknek a nagyobb száma jelenti. A nők a nyugdíjkorhatár betöltése előtt, 40 év jogosultsági idő alapján is kaphatnak saját jogon öregségi nyugdíjat. Ezzel a lehetőséggel 2019-ben mintegy 159 ezer nő élt (KSH, 2019). A nők nyugdíjkedvezménye a családi és a munkahelyi szerepvállalásának ellátását igyekszik megkönnyíteni. A nők a férfiakénál évekkal magasabb várható életkora ugyanakkor nem indokolja ennek az ellátástípusnak a fenntartását.

Az egyéb kategóriába összesen 243,2 ezer fő tartozott. A nők az egyéb kategóriában majdnem kétszer annyian vannak, aminek az lehet az oka, hogy eltartottként, „háztartásbeliként” otthon maradnak. A gazdaságilag inaktívok egy része az úgynevezett fekete vagy rejtett gaz-

8. ábra

A 15–64 ÉV KÖZÖTTI GAZDASÁGILAG INAKTÍVOK LÉTSZÁMA MUNKAERŐPIACI TÁVOLLÉTUK OKA SZERINT, 2019 (EZER FŐ)



Forrás: KSH, 2020, saját szerkesztés

daságban végez munkát. Ez a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer szempontjából is hátrányos, hiszen az ebben érintettek nem fizetnek adót és járulékot, a minimálnyugdíj összegére vagy más ellátásra ugyanakkor jogosultak lehetnek.

A nem konvencionális (vagy rugalmas, atipikus) foglalkoztatási formák, mint a távmunka, a home office, flexi time, részmunkaidő – több, korábban inaktív, speciális élethelyzetű csoport (kisgyermekes anyák, idősebbek, otthonápolást végzők) munkaerőpiaci bevonásának lehet az eszköze.

A munkaerő-kínálati oldalon a részmunkaidő megkönnyíti a gyermeknevelés, az otthoni ápolás – általánosságban a háztartási munka és a piaci munka összeegyeztetését. A részmunkaidő segítheti a kisgyermekes anyákat abban, hogy párhuzamosan legyenek anyák és dolgozhatnak. Ez az eszköz egyszerre hathat pozitívan a foglalkoztatottságra és a gyermekvállalásra. Hazánkban a részmunkaidős munkavállalók száma 2010 és 2019 között 219,8 ezer fő és 233,4 ezer fő között ingadozott. A részmunkaidős munkavállalók számán belül a nők aránya 2010–2015 között 64,1 százalékról 60,9 százalékra csökkent, majd 2019-re 65,4 százalékra erősödött (KSH STADAT 2.1.11.).

A kisgyermekes anyák részmunkaidős foglalkoztatását segíti a munka törvénykönyvének 2012-ben bevezetett és 2019-ben további kedvezményeket biztosító rendelkezése, amely szerint a munkáltató a munkavállaló ajánlatára a gyermek négyéves koráig – három vagy több gyermeket nevelő munkavállaló esetén a gyermek hatéves koráig – köteles a munkaszerződést az általános teljes napi munkaidő felének megfelelő tartamú részmunkaidőre módosítani.² Ez a rendelkezés lényegében az anya egyoldalú döntésétől teszi függővé a részmunkaidő alkalmazását.

A foglalkoztatást segítheti az otthoni és a távmunka is. Az EU-ban a rendszeresen otthon dolgozók aránya 2018-ban 5,2 százalék

volt a 15–64 éves munkavállalók között, Magyarország esetében ez az arány csupán mintegy 2,3 százalék (Eurostat, 2020), vagyis van mozgástér hazánkban az otthoni munkavégzés terjedésében, amely akár a foglalkoztatottság bővülésében is jelentkezhet. A rugalmas munkavégzési formának számító otthoni munkavégzés terjedése a gyermekeket nevelő nők munkavállalása mellett a születésszám emelkedéséhez is hozzájárulhat.

A kormány számos pénzügyi ösztönzővel is elősegíti az atipikus foglalkoztatási formák elterjedését, a 2018-ban a Ginop 5.3.2-16 kód-számú 8,4 milliárd forint keretösszegű uniós pályázat kiírásával kívánta ösztönözni a rugalmas foglalkoztatás, ennek körében a részmunkaidő és távmunka bővítését. A 2014-ben bevezetett gyed-extra keretében a gyed teljes összege folyósítható részmunkaidős állás mellett is.

Az állam szerepvállalása

Munkahelyteremtés, beruházáspolitikai

A foglalkoztatottság bővülése elsődlegesen a gazdaság növekedésének köszönhető, emellett az állam munkahelyteremtő beruházások támogatásával is segítette a foglalkoztatottság bővülését. A 2010–2017 közötti időszakban az állam összesen mintegy 255,5 milliárd forinttal támogatott munkahelyteremtő beruházásokat, amelynek köszönhetően közel 35 ezer új munkahely jöhetett létre. (Kádár, Kerekes, Tóth, 2019).

A munkavállalók számára a munkahely elérését biztosító közlekedésnek egy földrajzi területen (régión) belül van nagyobb szerepe. Az állam az úthálózat vagy a közösségi közlekedés fejlesztésével közvetett módon a foglalkoztatás bővítését is támogatja. A belső vándorlást – mint a munkanélküliségre adható válságmegoldás lehetőségét – gyengíti, hogy a (kedvezőbb) munkalehetőségeket biztosító telepü-

léseken – főleg Budapesten – nagyságrendekkel magasabbak a megélhetés költségei, köztük is elsősorban az ingatlanárak.

Munkakeresés támogatása, képzés

Az aktivitás növeléséhez hozzájárult a segélyezés és az álláskeresési juttatások rendszerének átalakítása a 2010. évtől kezdődően. Az intézkedések alapján az ellátásból kikerült tartós munkanélküliek és alacsony képzettségűek, hátrányos helyzetűek elhelyezkedése elsősorban a közfoglalkoztatottak számát erősítették (Kádár et al., 2019). A közfoglalkoztatottak és a munkanélküliek számának együttes csökkenése azt jelzi, hogy a korábban inaktívnak számítók, állami közvetítéssel képesek belépni az elsődleges munkaerőpiacra.

Az állam a munkaerő-keresletet aktívan tudja befolyásolni a vállalkozásoknak nyújtott adókedvezményekkel is, amelyek révén a kisgyermekes és az idősebb munkavállalók helyzete javult (Kádár et al., 2019). Ezek a kedvezmények viszont adó- és járulékkiesést jelentenek az államnak, a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer bevételei a kedvezmények mértékében csökkennek. A nyugdíjas korúak munkavállalását támogatták a 2019-től nekik nyújtott adó- és járulékkedvezmények. Esetükben a korlátozó tényezőt elsősorban a korábbiakban taglalt egészségi állapotuk jelenti. A gazdasági aktivitás és a foglalkoztatás szintjének növelését szolgáló aktív foglalkoztatáspolitikai eszközt jelentenek a különféle képzések. Foglalkoztatást elősegítő képzésben a NFSZ összesítése alapján 2015-ben 31 ezer fő, 2016-ban 23 ezer fő részesült (NFSZ, 2016). Tágabb értelmezésben a teljes állami finanszírozású oktatási rendszer is része a foglalkoztatáspolitikának. A jelenlegi foglalkoztatási szintnek a megtartása, fejlesztése, az inaktív munkaerőpiacon történő megjelenésének további elősegítése a képzési támogatások és az oktatási rendszer szerepének az erősítését indokolja.

JÖVEDELMEK, TERMELÉKENYSÉG, ROBOTIZÁCIÓ

Jövedelmek

A népesség és a foglalkoztatottak létszáma mellett a jövedelmek nagysága meghatározó a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer működésében és fenntarthatóságában.

A jövedelmek nagyságát elsősorban a gazdaság folyamatai, ezen belül is a munkaerőpiac kereslet-kínálat viszonyai határozzák meg (2. táblázat).

Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresetei minden gazdasági ágban nőttek. A jövedelmek emelkedése alapvetően a munkaerő iránti kereslet növekedésének köszönhető. A foglalkoztatás bővülése és a beruházások által a növekvő tőkeállomány a termelés és ezen keresztül a jövedelmek bővüléséhez vezet (Major, 2020).

2019 végén a hazai munkaadók mintegy 200–250 ezer fős munkaerőhiánnyal küzdöttek (MGYOSZ, 2019). A népesség csökkenése miatt a munkaerőhiány további növekedése munkanélküliek mellett is valós kockázatot jelent, mivel a munkanélküliek képzettsége és területi elhelyezkedése nem feltétlenül felel meg a munkaerő keresletének.

Munkaerő-termelékenység

A munkaerő termelékenységének növekedése lehet az alapja a magasabb jövedelmeknek. A munkaerő-termelékenységet többféle mutatóval mérik. A tényleges munkaerő-termelékenység a GDP és a foglalkoztatottak számának a hányadosa. Ez Magyarország esetében 2010–2018 között 5,5 százalékkal nőtt, ami elmarad az EU átlagát jelentő 6,5 százalékos mértékű növekedésétől (KSH FFI, 2019). A bérekkel korrigált termelékenységi mutató figyelembe veszi azt is, hogy a hozzáadott

ALKALMAZÁSBAN ÁLLÓK LÉTSÁMA, HAVI BRUTTÓ ÁTLAGKERESETEI 2019-BEN GAZDASÁGI ÁGANKÉNT, VÁLTOZÁSUK 2010-HEZ KÉPEST, TOVÁBBÁ AZ ÁGAZATOKRA VONATKOZÓ AUTOMATIZÁLÁSI POTENCIÁL

Gazdasági ág	Alkalmazásban állók létszáma		Teljes munkaidőben alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete		Automatizálási potenciál (%)
	2019-ben (ezer fő)	Változás 2010–2019 (%)	2019-ben (ezer Ft)	Változás 2010–2019 (%)	
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat	73,3	-4	293,2	+104	56
Bányászat, kőfejtés	4,1	+1	433,7	+85	62
Feldolgozóipar	714,1	+19	391,9	+95	64
Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás	23,7	-6	603,0	+66	52
Vízgazdálkodás, hulladékgazdálkodás	43,9	-1	343,6	+77	52
Építőipar	156,7	+32	287,9	+88	47
Kereskedelem, gépjárműjavítás	399,2	+16	342,8	+85	53
Szállítás, raktározás	220,0	+19	345,1	+72	59,0
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	115,2	+37	239,6	+95	55
Információ, kommunikáció	91,2	+37	623,5	+69	35
Pénzügyi, biztosítási tevékenység	63,5	-6	665,4	+54	35
Ingtalanügyletek	30,7	+5	312,4	+71	43
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység	127,1	+69	507,7	+71	41
Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység	191,8	+43	306,2	+110	54
Közigazgatás, védelem; kötelező társadalombiztosítás	270,6	+3	442,4	+82	37
Oktatás	290,6	+9	334,9	+71	23
Humán egészségügyi, szociális ellátás	302,9	+16	247,2	+74	35
Művészet, szórakoztatás, szabad idő	43,1	+19	366,8	+104	39
Egyéb szolgáltatás	23,9	+12	305,8	+104	43
Nemzetgazdaság	3 185,7	+18	367,8	+82	49

Forrás: KSH STADAT 2.1.35., 2.1.38.; David et al., 2018 ; ÁSZ-számítás és szerkesztés

értéket mennyi bérköltséggel állítják elő az adott országban. Ennek a mutatónak a növekedése hazánkban jelentősen meghaladta az EU-átlagot (Jó Állam Jelentés, 2018). Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a magyarországi átlagbérek harmadát érik el az EU-átlag átlagbéreinek (Eurostat, 2018).

A termelékenység mérését azonban nehezíti az úgynevezett transzferárazás jelensége. A globális cégek a határokon átívelő tevékenységeikben az egyes vállalatrészeik között alkalmazott mesterséges árazás útján optimalizálják adózásukat. Emiatt az egyes országokban kimutatott eredményük, végső soron a GDP is torzulhat (Csath, 2019), így a munkatermelékenység számításában a számláló, a kibocsátás (output) nem a valóságot tükrözi.

A tényleges munkaerő-termelékenységet leginkább a munkahelyek és munkaeszközök technológiai korszerűsége (digitalizáltsági szintje), a munkavállalók képzettsége, az értékláncok hossza, a cégek menedzselése, a gazdasági szerkezet határozza meg (Kaiser, 2018). A további keresetnövekedések gátját képezheti, hogy a keresetek növekedési ütemétől elmarad a tényleges munkaerő-termelékenység növekedése.

Automatizáció, robotizáció

A technológiai fejlődésnek várhatóan egyre nagyobb szerepe lesz a termelékenység, a foglalkoztatás és a jövedelmek alakulásában. A McKinsey&Company-nek (David et al., 2018) az automatizálás hatásairól szóló tanulmánya szerint az automatizálás alapjaiban fogja átalakítani a világgazdaságot és a munkaerőpiacokat. Magyarország az EU-ban az egyik legnagyobb automatizálási potenciállal rendelkező országok egyike a gazdaság ágazati összetétele miatt.

A 2. táblázat utolsó oszlopa mutatja a magyar gazdaság egyes ágainak automatizálá-

si potenciálját. A már meglévő technológiák felhasználásával hazánkban a munkaórák mintegy 49 százalékát lehetne automatizálni. Az automatizálás lévén úgy növelhető a GDP, hogy egyidejűleg nő a termelékenység és csökken a munkaerőhiány (David et al., 2018). Számos hazai szervezet, köztük az ÁSZ és az MNB is rendszeresen felhívja a figyelmet a működési folyamatok automatizálási lehetőségeire, többek között a közigazgatás vagy a tőkepiacok területén (MNB, 2019).

Az automatizáció és a robotizáció esetében a foglalkoztatottság visszaesése akkor jelentkezik kockázatként, ha az új technológiák elcsúsztatása a hazai munkavállalók számára nehézségekbe ütközik. Ebből következően a képzési és oktatási intézmények szerepe egyre inkább meghatározó lesz a jövőre vonatkozóan.

Állami szerepvállalás

Jövedelem és bérpolitika

A munkajövedelmek alakításában az állam szerepe egy piaci versenyen alapuló gazdaságban korlátozott. Az állam az alsó korlátot jelentő minimálbérnek, valamint a közszféra béreinek meghatározásával tud közvetlenül hatni (Telegdy, 2014). 2010 és 2019 között a versenyszférában nagyobb mértékben emelkedtek a bérek, mint a közszférában, tehát inkább a versenyszféra „húzta felfelé” a közszféra béreit.

Közvetetten az adók és járulékok mértékének csökkentése – a jövedelmek emelkedése mellett – gazdaságfehérítő hatást is jelent, mivel növeli az adófizetési hajlandóságot. Az adó- és járulékmértékek csökkentési lehetősége ugyanakkor erősen korlátozott, mivel a beszedett adó- és járulékbévételek az állami kiadások, köztük a tb-alap fedezetét szolgálják, ezért fontos, hogy az adó- és járulékcsökkenés fenntartható módon történjen (Domokos, 2016).

Állami bevételek, gazdaságfehérítés

A központi költségvetésnek, így a társadalombiztosítási nyugdíjrendszernek adó- és járulékbevétel-kiesést jelent a rejtett vagy fekete- és szürkegazdaság. Az ellenőrzések hatékonyságát javító intézkedések az online pénztárgépek és az EKÁER-rendszer, ezek a társasági adó, az általános forgalmi adó növekedése mellett a személyi jövedelemadó és a munkavállalói járulékok és a szociális hozzájárulási adó bevételeket is növelték.

A NAV által közzétett bejelentés nélkül foglalkoztatók listáján 5 097, a nem rendezett munkaügyi kapcsolatokkal rendelkező adózók listáján 402 foglalkoztató szerepelt 2020. március 3-án. Az inaktívknál az egyéb kategóriába soroltak száma 243,2 ezer fő volt 2019-ben, ami azt valószínűsíti, hogy a rejtett gazdaságban jövedelmet szerzők száma jóval nagyobb lehet a feltárt eseteknél.

A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI NYUGDÍJRENDSZER BEVÉTELEINEK ÉS KIADÁSAINAK ALAKULÁSA

A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer bevételei

A magyar társadalombiztosítási nyugdíjrendszer számos jelentős változáson ment keresztül az elmúlt évtizedek alatt. Az utolsó jelentősebb változás – amely nemcsak a bevételeinek nagyságát meghatározó adó- és járulékmértékeket érintette, hanem a rendszert is – 2011-ben történt, amikor megszűnt az úgynevezett magánnyugdíjpénztáraknak történő kötelező járulékfizetés. 2012. január 1-jétől a kötelező társadalombiztosítási nyugdíjrendszer tisztán felosztó-kirovó jellegű. Finanszírozása a munkavállalók járulékaiból és a munkáltatók szociális hozzájárulási adójának az éves központi költségvetésről szóló törvényekben meghatározott részből történik. A munkáltató által fize-

tett szociális hozzájárulási adó mértékét fokozatosan csökkenték 2017-től (3. táblázat).

A szociális hozzájárulási adó Nyugdíjbiztosítási Alapot megillető részének évenkénti változása alakította a Nyugdíjbiztosítási Alap járulékbévételek és hozzájárulások bevételeit. Nem volt hiány a Nyugdíjbiztosítási Alapnál 2013–2016 közötti időszakban, valamint 2018-ban. A Nyugdíjbiztosítási Alap 2012–2013 és 2017–2019 között „Garancia és hozzájárulás az ellátásokhoz” jogcímen költségvetési hozzájárulásban is részesült.

A szociális hozzájárulási adó mértéke, annak a Nyugdíjbiztosítási Alapot megillető része, valamint a Garancia és hozzájárulás az ellátásokhoz jogcímen kapott költségvetési hozzájárulás együttesen befolyásolják meghatározó jelleggel a Nyugdíjbiztosítási Alap bevételeinek alakulását.

A három fő tényezőt tekintve az alap bevételei 2019-ben kedvezően alakultak, a járulékbévételek és hozzájárulások növekedtek a foglalkoztatottak számának és a befizetések alapjául szolgáló jövedelmek növekedésének köszönhetően. A bevételeket a nyugdíjkiadásokkal szembe állítva 2019-ben a Nyugdíjbiztosítási Alap 127 milliárd forint hiánnyal zárt. Az alap 2019. évi – az egy évvel korábbi értékhez képest jelentősen magasabb – hiánya tervezési okokra vezethető vissza. A hiányt kedvezőtlenül befolyásolta a nyugdíjkiadások előző évihez képest mintegy 4,7 százalékos növekedése is, amely 1,3 százalékponttal volt magasabb az inflációkövető nyugdíjemelésnél. A Nyugdíjbiztosítási Alap hiánya az államadósságot növeli.

Nyugdíjkiadások alakulása

A nyugdíjas korú népességen alapvetően életkor alapján a társadalombiztosítási ellátásra vagy nyugdíjra jogosult népességet értjük. A saját jogú öregségi nyugdíjnak az előírt

**A NYUGDÍJBIZTOSÍTÁSI ALAP BEVÉTELEI (%),
VALAMINT FŐBB BEVÉTELEI ÉS KIADÁSAI (MILLIÁRD FT)**

Megnevezés	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Szociális hozzájárulási adó mértéke (%)	27	27	27	27	27	22	19,5	06. 30-ig: 19,5% 07. 01-től: 17,5%
Szociális hozzájárulási adó Ny. Alapot megillető része (%)	88,9	100,0	96,3	85,5	79,4	71,6	79,5	70,2
Járuékbevételek, hozzájárulások (Mrd Ft)	2 649,2	2 978,1	3 119,0	3 074,6	3 079,5	2 982,2	3 286,4	3 346,3
Garancia és hozzájárulás az ellátásokhoz	101,5	24,7	0,0	0,0	0,0	208,0	60,6	29,7
Költségvetési hozzájárulások	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Egyéb bevételek	12,1	10,0	2,8	6,4	7,6	6,0	6,6	7,1
Vagyongazdálkodás bevételei	0,002	0,002	0,005	0,007	0,011	0,01	0,018	0,04
Nyugdíj költségvetési szervek bevételei	2,7	2,4	2,7	2,9	4,4	4,6	0,0	0,0
Nyugdíjbiztosítási Alap költségvetési bevételi főösszeg	2 765,5	3 015,2	3 124,5	3 084,0	3 091,5	3 200,9	3 353,7	3 383,2
Nyugdíjbiztosítási Alap költségvetési kiadási főösszeg	2 836,3	3 015,2	3 118,9	3 078,9	3 077,4	3 205,6	3 353,7	3 510,7
Ebből nyugellátások kiadásai	2 643,2	2 839,5	2 916,3	2 989,0	3 054,5	3 172,1	3 347,4	3 503,3
Nyugdíjbiztosítási Alap költségvetés szerinti egyenlege	-70,8	0,0	5,7	5,1	14,1	-4,8	0,0	-127,6

Forrás: 2018. évi LII tv., költségvetési törvények, Kincstár TB alapok mérlegei, saját számítás és szerkesztés

nyugdíjkorhatár betöltése mellett további feltétele az előírt szolgálati idő megléte is. 2012. január elsejével nemcsak a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer bevételi oldala alakult át, hanem a kiadási oldala is. 2012-től saját jogon öregségi nyugdíjat csak korbetöltött személyek részére lehet megállapítani, illetve folyósítani. Ez alól kivételt képeznek a nőknek 40 év jogosultsági idő alapján járó nyugdíjak. A nyugdíjkorhatárt be nem töltött személyek

részére 2012 előtt megállapított különféle korai öregségi nyugdíjak átalakultak korhatár előtti ellátássá, amelyeket a korhatár betöltésekor öregségi nyugdíjként kapnak tovább. Az ellátási rendszer átalakítása a kiadások tekintetében összességében növelte a Nyugdíjbiztosítási Alap átláthatóságát, tervezhetőségét, fenntarthatóságát.

A nyugdíjas korúak számát érintő változást jelent, hogy 2014–2021 között lépcsőze-

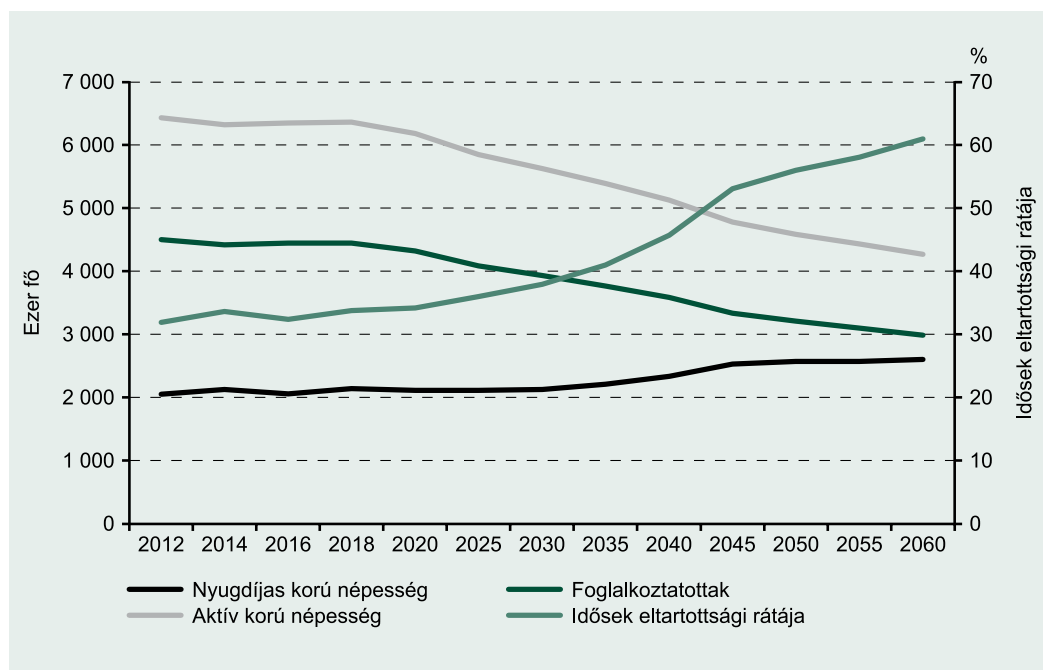
tesen nő a nyugdíjkorhatár 62 évről 65 évre. Ez azt eredményezi, hogy az érintett korosztály – az 1952–1958 között születettek (javarészt a Ratkó-gyermekek) – gazdasági aktivitása későbbi nyugdíjazásukkal időben megnyúlik. 2019 januárjában a saját jogú öregségi nyugellátásban részesülők száma 2032 ezer fő volt (KSH, 2019). Nyugdíjra nemcsak saját jogon szerezhető ellátási jogosultság, hanem hozzátartozó (házastárs, gyermek vagy szülő) halála esetén is. 2019 januárjában özvegyi és szülői nyugdíjban mintegy 66 ezren, árvaellátásban 59 ezren részesültek (KSH, 2019).

A 9. ábra mutatja, hogy a nyugdíjas korúak száma 2020 és 2030 között várhatóan nem változik jelentősen, ami elsősorban an-

nak köszönhető, hogy a Ratkó-korszakot követően 1956–1974 között kevesebben születtek. 2030-at követően fokozatosan – 65 éves nyugdíjkorhatárral számolva – 2060-ra várhatóan mintegy 20 százalékkal nőni fog a nyugdíjas korúak száma. A 9. ábra mutatja azt is, hogy az aktív korú népesség száma a 2018. évet követően várhatóan meredekebben csökken majd, köszönhetően a Ratkó-gyermekek nyugdíjba vonulásának és az 1956 után születettek nagyságrendileg kisebb számának. Az aktívak számának nagyobb arányú csökkenése 2040–2050 között a Ratkó-unokák nyugdíjba vonulásakor várható. Az időskorúak eltartottsági rátája emelkedik: míg 2020-ban 100 aktív emberre 34 nyugdíjas korú jut, 2060-ban már 61 nyugdíjas korú fog jutni.

9. ábra

NYUGDÍJASOK, AKTÍV KORÚAK, FOGLALKOZTATOTTAK SZÁMÁNAK, VALAMINT AZ IDŐSKORÚAK (AKTUÁLIS NYUGDÍJKORHATÁRRAL SZÁMOLT) ELTARTOTTSAGI RÁTÁJÁNAK ALAKULÁSA ÉS VÁRHATÓ ALAKULÁSA



Forrás: KSH STADAT 2.5.21., 2.1.6., 2.1.13., interaktív korfa, saját számítás és szerkesztés

Nyugdíjkiadások alakulására ható egyéb tényezők

Aktív évek számának növelése

Az aktív évek számának gyarapítása, ezen belül a nyugdíjkorhatár várható élettartammal, de legfőképpen az egészségben várható élettartammal történő arányos emelése olyan ellensúlyozó eszközt jelent, amely a gazdasági folyamatok alakulásától függetlenül tervezhető. A várható élettartam a KSH előrejelzése szerint 2018 és 2030 között a nőknél 3,2 évvel, a férfiaknál 4,1 évvel 2030 és 2060 között a nőknél 6,3 évvel, a férfiaknál 8,1 évvel fog nőni. Az egészségben várható élettartam jövőbeni alakulására nincsenek előrejelzései a KSH-nak, a várható élettartam és az egészséges élettartam párhuzamos alakulásának tendenciáit figyelembe véve a

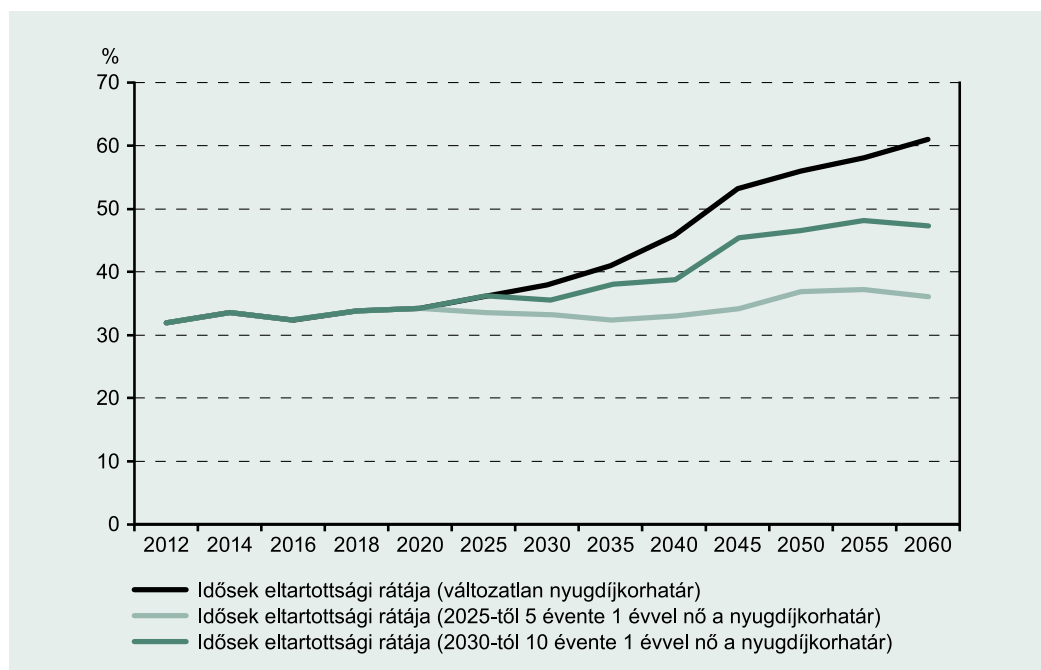
jövőbeni várható élettartamhoz hasonló emelkedés prognosztizálható.

A 10. ábra az időskorúak eltartási rátájának várható alakulását mutatja, amennyiben a nyugdíjkorhatár a várható élettartammal megközelítőleg arányosan, 2025-től öt évente egy évvel emelkedne, illetve 2030-tól tíz évente egy évvel emelkedne.

A nyugdíjkorhatár fokozatos emelése csökkenti az idősök eltartottsági rátáját, miközben csökken a nyugdíjas korúak száma, nő az aktív korúak száma. Az előre megfelelően ütemezett nyugdíjkorhatár-emelés akár „vízszintes” idősök eltartottsági rátáját is eredményezhet. Külön hangsúlyozandó, hogy a nyugdíjkorhatár emelésénél lényegi szempont a várható élettartam, de különösen az egészségben várható élettartam alakulásának figyelembevétele.

10. ábra

IDŐSEK ELTARTOTTSÁGI RÁTÁJÁNAK ALAKULÁSA A NYUGDÍJKORHATÁR ESETLEGES EMELÉSEIVEL (%)



Forrás: KSH STADAT 2.5.21., 2.1.6., 2.1.13., interaktív korfa, saját számítás és szerkesztés

Élettartam, jövedelmek

A nyugdíjasok várható élettartamának emelkedésével a nyugdíjkiadások is hasonló ütemben nőnek. A jövedelmek növekedése a későbbi nyugdíjkiadások növekedésével jár együtt, mivel a nyugdíjakat a jövedelmek figyelembevételével alapesetben az 1997. évi LXXXI. törvényben foglaltak alapján állapítják meg. Az alacsony keresetű és ezáltal alacsonyabb nyugdíjban részesülők, várhatóan kevesebb ideig élnek, mint a magasabb keresetű és ezáltal magasabb nyugdíjjal rendelkezők (Marosi, Molnár, 2018). A jövedelmek nagysága tehát nemcsak a nyugdíj összegének meghatározásán keresztül befolyásolja a nyugdíjkiadásokat, hanem a várható élettartam növekedésében is szerepet játszanak. Az ebből fakadó kockázatok a jövedelmek nagyságának a nyugdíjmegállapítás és nyugdíjemelés szabályaiban történő arányos figyelembevételével ellensúlyozhatók.

Nyugdíjak mértéke

Magyarországon a nyugdíjak vásárlóértékét az inflációhoz igazított indexálás biztosítja. A gazdasági prosperitás közelmúltbeli időszakában, amikor a bérek jobban nőttek, mint az infláció, a nyugdíjak inflációkövető emelkedése elmaradt a reálbérek emelkedésétől. Ennek következtében Magyarországon az átlagnyugdíj és a nettó átlagbér arányaként kifejezett helyettesítési ráta a 2015. évi 67 százalékról 2019-ben 53 százalékra csökkent. Ennek ellensúlyozása érdekében a kormány bevezette a nyugdíjprémiumot, amely akkor jár a nyugdíjasoknak, ha a GDP növekedése meghaladja a 3,5 százalékot. 2017–2019 között a nyugdíjprémiumok a teljes nyugellátás 0,9 százalékát, 1,2 százalékát, illetve 1,4 százalékát tették ki. Ezen kívül a nyugdíjasok ad hoc juttatásokban (élelmiszer- és rezsiutalvány) is részesülnek; ezek 2018-ban és 2019-ben 0,7 százalékos éves nyugdíjemelkedést jelentettek (EU Bizottság, 2020). A jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentését szolgáló nyugellátáshoz kap-

csolódó ellátások tovább növelik a nyugdíjkiadásokat, emiatt – fontos szociális szerepük mellett is – nehezítik a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer fenntarthatóságát.

A helyettesítési ráta értéke rámutat arra, hogy az aktív életszakaszt követően a nyugdíjas lét alacsonyabb jövedelmi szintet jelent. Az átlagnyugdíj 2019-ben 135 ezer forint volt (KSH, 2019). A szerény megélhetést biztosító nyugdíjak az öngondoskodás különböző formáinak jelentőségére hívják fel a figyelmet. Az állam a különböző nyugdíjcélú megtakarítási formákat (önkéntes nyugdíjpénztár, nyugdíj-előtakarékosági számla, nyugdíjbiztosítások) adókedvezményekkel támogatja. Ezen túl is fontos az előtakarékoságra ösztönzés, az öngondoskodás – mint kiegészítő eszköz – fontosságának tudatosítása. Ez a megtakarítás a megtakarított összeggel arányos mértékben tudja ellensúlyozni a nyugdíjas évek alatti kiadásokat.

Nyugdíjkiadások kormányzati tervezése

A központi költségvetés LXXI. fejezetét alkotó Nyugdíjbiztosítási Alapot azzal a céllal hozták létre, hogy a nyugdíjbiztosítási ellátásokra fordítandó kiadások és a célzottan ezek fedezetére szolgáló bevételek egymással közvetlenül, mérlegszerűen szembeállíthatók legyenek (ONYF, 2016). Ahhoz, hogy közép- és hosszú távon is kellően megalapozott számítások álljanak rendelkezésre a tervezhető nyugdíjkiadásokat illetően, nemcsak a várható nyugdíjasok száma és várható életkorának ismerete szükséges alapvetően, hanem a jövőben nyugdíjba vonulóknak a Magyar Államkincstárnál kezelt jogszerezési (szolgálati idő és kereset-) adatai is.

A demográfiai előrejelzések, a gazdaság és ezen belül a munkaerőpiac kockázatai is azt indokolják, hogy részletes és alapos előszámítások álljanak rendelkezésre arról, hogyan

alakulnak majd várhatóan a Nyugdíjbiztosítási Alap kiadásai.

A Pénzügyminisztérium „Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2019–2023” című kiadványában a Nyugdíjbiztosítási Alap esetében a 2019-re 3510,1 milliárd forint nyugdíjkiadás és 127 milliárd forint összegű hiányt követően, a 2020–2023 közötti időszakra 0 egyenleggel tervez. A társadalombiztosítási alapok támogatására viszont a Pénzügyminisztérium évről-évre növekvő összegekkel kalkulál: 2020. évre 628 milliárd forinttal, 2021. évre 973 milliárd forinttal, 2022. évre 1 171,8 milliárd forinttal, 2023. évre 1 305,6 milliárd forinttal. A prognózis a társadalombiztosítási alapokon belül a Nyugdíjbiztosítási Alap és az Egészségbiztosítási Alap számadatait nem részletezi.

A nyugdíjrendszer fenntarthatóságát érintő emberi, gazdasági és társadalmi erőforrásokkal való átfogó hosszú távú tervezés, stratégiai szinten a 2013-ban készített Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégiában történik. Az elemzés által beazonosított a kockázatok a keretstratégiában összefüggéseiben részletesen megjelennek. A keretstratégia a kockázatok kezelésére a központi és helyi kormányzati intézkedések céljait és teendőit is meghatározza, a család és egyén, a vállalkozások, valamint a kisközösségek, civil szervezetek és vallási közösségek céljai és teendői mellett.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Az elemzés eredményei arra mutatnak, hogy hazánk népessége 2060-ig folyamatosan csökkeni fog, emellett annak korösszetétele is kedvezőtlenül alakul: miközben évről-évre kevesebben születnek, a várható élettartam nő, egyre több lesz a populáción belül az időskorú. A munkaerőpiacon aktívak és a nyugellátásra jogosultak aránya, az eltartási ráta romlani fog. Ez kockázatot jelent a hazai gazdasági

növekedés fenntarthatóságára, a nyugdíjkiadásra kiegyensúlyozottságára, illetve áttételesen a költségvetésre is növekvő terheket róhat. Az aktívak és inaktívak arányában bekövetkező romlás negatív gazdasági következményei, a nyugdíjkockázatok ugyanakkor tudatos és jól tervezett intézkedésekkel mérsékelhetők, annak következményei tompíthatók.

Az elemzés a következő demográfiai-, gazdasági- és nyugdíjkockázatokot, illetve az alábbi prioritásokat, beavatkozási lehetőségeket azonosította be.

Születések

Az eltartási ráta romlásának lényeges összetevője a születések számának csökkenése. A szülőképes korú nők korosztályaiban tapasztalható számszerű csökkenés miatt – még mérsékelt mértékű termékenységnövekedés mellett is – tovább fog fogyatkozni hazánk népessége. A termékenységi ráta jelentős emelkedése, a fenntartható 2,1-es termékenységi arányszám elérése a közelmúltbeli termékenységi adatok alapján nem valószínűsíthető. Ugyanakkor még egy ilyen mértékű termékenységnövekedés is a népesség fogyásával járna együtt. A népességcsökkenés tompítása, a további romlás elkerülése érdekében elengedhetetlen a jelenlegi termékenységi ráta szinten tartása, lehetőség szerint növelése. Az ezt célzó állami erőfeszítések indokoltak. Ebből következik, hogy a termékenység növelését célzó családpolitika mindenképpen szükséges, ugyanakkor önmagában nem elégséges eleme a gazdasági és nyugdíjkockázatok csökkentésének.

A nők kettős szerepének támogatása

A nők kétféle módon vesznek részt a gazdasági, társadalmi folyamatokban. Egyfelől közvetlenül munkaerőként, másfelől pedig a

munkaerő újratermelőjeként. Egyszerre cél az, hogy a nők gyermekek születésével és nevelésével (reproduktív munka) vegyenek részt abban, hogy legyenek munkaképes fiatalok a munkaerőpiacon, valamint a jelenben közvetlenül munkaerőként is megjelenjenek. Elegendhetlen tehát e kettős szerep ellátásának állami támogatása. Szükség van olyan támogatási formákra, amelyek egyfelől képesek a reproduktív munka részbeni kiváltására, másfelől a munkaerőpiacról történő időleges kivonulást kompenzálnak. Ilyen állami támogatások egyfelől a bölcsődei, óvodai ellátás, másfelől pedig az anya kieső bérmunka-jövedelmének állam általi kompenzálása arra az időre, amely alatt reproduktív munkát végez. Az állami helyettesítők minősége, valamint a pénzügyi kompenzációk és ösztönzők mértéke, feltételrendszere jelentősen befolyásolja azt, hogy milyen mértékben tudnak a gyermekvállalási vágyak teljesülni, a nők mennyiben képesek gyermekeket szülni, felnevelni és a munka piacán is részt venni. A hazai családtámogatás feltételrendszere a munkához kötött ösztönzőkre épül.

Foglalkoztatási és termelékenységi tartalékok

A nyugdíjkassza egyenlegét javítja, ha több befizető van a rendszerben. Ennek lényeges összetevőjeként azonosítottuk a foglalkoztatás bővülését és a gazdaságfehéredést. Ugyanakkor a foglalkoztatási ráta az elmúlt évekhez hasonló mértékű bővülésére nem lehet számítani, Magyarország foglalkoztatási tartalékai kimerülőben vannak. Továbblépési lehetőséget a foglalkoztatás regionális egyenlőtlenségeinek kisimítása kínálhat: a közlekedési és lakhatási infrastruktúra fejlesztése a befektetések tudatos irányítása ennek fontos eszközei. Emellett a munkaerő-tartalék körében nagy arányban találhatóak nők, akiknek az ak-

tív munkaerőpiacon való megjelenése kívánatos. A gazdaságfehéredést az elemzés olyan pozitív folyamatnak azonosította, amely a legális jövedelmek és a járulékalap bővülését jelenti, az ezt erősítő lépések is javítják a nyugdíjrendszer egyensúlyát. Az aktív korú népesség számának csökkenése egy idő után még javuló foglalkoztatottsági ráta mellett is a foglalkoztatottak számának csökkenését eredményezi valamennyi korcsoportot érintően. Ez a nemzetgazdaság, és a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer szempontjából is jelentős kockázat, mert az aktív korú munkavállalók által fizetendő adók és járulékok is csökkenhetnek, vagyis kevesebb bevételből kell finanszírozni a nyugdíjkiadásokat.

Bérvnövekedés

A közelmúltban a nyugdíjkassza egyenlegére pozitív hatást gyakorolt a gazdasági és bértömeg-növekedés is. Az összefüggés ugyanakkor összetett, hiszen a jövedelmek növekedése, a nyugdíj-megállapítás szabályai miatt az induló nyugdíjak emelkedését is maga után vonja. A közelmúltbeli bérvnövekedés gazdasági háttérét elsősorban a munkaerő iránti kereslet növekedése jelentette. A nyugdíjkassza bevételeit olyan egészséges szerkezetű bérvnövekedésnek kell megalapoznia, amely elsősorban a termelékenység növekedésére támaszkodik.

Ugyanakkor látni kell, hogy a nyugdíjrendszer működését támogató gazdasági tényezők csak korlátozottan mérsékelhetik a kockázatot. A gazdasági hatások egyfelől a konjunkturális folyamatoknak erősen kitéttek, másfelől azok befolyásolása gazdaságpolitikai intézkedésekkel csak áttételesen, bizonytalan eredménnyel alakítja a nyugdíjkassza egyenlegét. Egyes gazdaságpolitikai intézkedések hatása azonban korlátos, jelentkezik az úgynevezett plafonhatás: egy ponton túl már nem várható a foglalkoztatás további bővülése, sem a gazdaság fehéredése.

Az időskori aktivitás növelése

Az eltartási ráta romlásából és a magasabb várható élettartamból adódó nyugdíjkockázatot az időskori aktivitás fokozása, esetlegesen az öregségi nyugdíjkorhatár növelése képes ellensúlyozni. A nyugdíjkiadások növekedését, emiatt a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának a kockázatát hordozza, hogy növekszik a várható élettartam, romlik az időskorúak eltartási rátája. Ezen kockázat mérséklésének eszköze, ha a befizetők hosszabb ideig dolgoznak. Tanulmányunk egyetlen olyan intézkedéstípust azonosított be, amely a munkaerőpiaci kínálatot és a nyugdíjkiadások növekedésének féken tartását egyaránt kiszámítható hatékonysággal képes szolgálni; a nyugdíj mellett vagy az helyett végzett időskori aktivitás ösztönzése, illetve a nyugdíjkorhatár várható élettartammal és az egészségben várható élettartammal arányos, előre ütemezett fokozatos emelése. Erre mutatott lehetséges példát az elemzés a KSH előreszámítását alapul véve. Ha 2025-től öt évente egy évvel emelkedik a nyugdíjkorhatár, az 2060-ra 36 százalékra, ha 2030-tól tíz évente egy évvel emelkedik a nyugdíjkorhatár, az 2060-ra 47 százalékra képes mérsékelni az eltartási rátát. A kétféle ütemű fokozatos emelés az időszak végére 69, illetve 73 éves nyugdíjkorhatárt jelentene.

Egészségfejlesztés

Az időskori aktivitás, munkaképesség és munkakedv megtartásának legfontosabb peremfeltétele nem önmagában a várható élettartam emelkedése, hanem az egészséges életek számának növekedése, a bio-, pszicho- és szociális jólét megtartása. Bár hazánkban is nőtt a közelmúltban az egészséges élettartam, figyelemre méltó jel, hogy az egészségben várható élettartam Magyarországon 12-19 évvel marad el a teljes várható élettartamtól, és a férfiak egészségben várható élettartama négy évvel alacsonyabb, mint a jelenlegi nyugdíjkorhatár. A KSH előrejelzése szerint a várható élettartam

84-88 évre nőhet 2060-ig. Fontos, hogy az egészséges életek száma is ezzel arányos növekedést mutasson.

A hazai egészségügyben kiemelt prioritást kell kapnia a népesség mentális és fizikális egészségi állapotának a fejlesztése. Az élettartamot mérséklő tényezők összetétele miatt az egészségfejlesztés kiemelt eszközei az egészséges életmód és a megelőzés ösztönzése. Ebből a szempontból fontos és eredményes törekvés volt a dohányzás visszaszorítását szolgáló intézkedések bevezetése.

Kutatások, statisztikák

Kiemelt jelentősége van annak, hogy a közpolitikai döntéseket megalapozó hiteles információk rendelkezésre álljanak. Jó törekvés, hogy a gyermekvállalásra ható szubjektív tényezőket kormányzati háttérű kutatások vizsgálják. Ugyanakkor a hazai népesség elvándorlásának, visszavándorlásának háttéréről, okairól, egyéni mozgatóiról nem ismerünk teljes körűnek tekinthető, empirikus adatokon alapuló kutatásokat. Emellett a demográfiai előrejelzések, a gazdaság és ezen belül a munkaerőpiac kockázatai is azt indokolják, hogy részletes és alapos előreszámítások álljanak rendelkezésre arról, hogyan alakulnak majd várhatóan a Nyugdíjbiztosítási Alap kiadásai. Fontos, hogy a demográfiai, munkaerőpiaci téma stratégiai jelentőségének megfelelően további, a kormányzati beavatkozások tervezését is támogatni képes kutatások készüljenek.

Az öngondoskodás szükségessége

Az eltartási ráta romlása a nyugdíjkorhatár és a járulékok esetleges emelése, a gazdasági növekedés mellett is veszélyeztetheti a jövőbeli nyugdíjak reálértékét. Az egyén számára megfelelő időskori életszínvonal fenntartása csak akkor lehetséges, ha arra időben felkészül és aktív korában elegendő tartalékot képez. Szükséges tehát aktív generációkban a tartalékolás, felhalmozás szükségességét tudatosítani.

JEGYZETEK

- ¹ <http://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/62-varhato-atlagos-elettartam> ² Mt. 61. § (3).

IRODALOM

- BAJKÓ A., MAKNICS A., TÓTH, K., VÉKÁS P. (2015). A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatóságáról. *Közgazdasági Szemle*, LXII. évf., 2015. december, 1229–1257. oldal, www.kszemle.hu › tartalom › letoltes
- BOTOS K., BOTOS J. (2020). Nyugdíjrendszer a változó társadalomban. *Pénzügyi Szemle* 2020/1, 7–22. oldal, <https://www.penzugyiszemle.hu/penzugyiszemle-folyoirat-aktualis-szam/nyugdijrendszer-avaltazo-tarsadalomban>, https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_1_1
- CSATH M. (2019). Közepes jövedelmi csapda vagy fejlettségi csapda és a költségvetési hatások. *Pénzügyi Szemle*, 2019/1, 29–48. oldal, www.penzugyiszemle.hu › csathm-2019-1, (letöltve: 2020. február 19.)
- DAVID F., HAVAS A., SOLVEIGH H., JÁNOSKUTI L., KADOCSA A., PUSKÁS P. (2018). Átalakuló munkahelyek: az automatizálás hatása Magyarországon. McKinsey&Company. www.mckinsey.com › Automation-report-on-Hungary-HU-May24, (letöltve: 2020. február 19.)
- DOMOKOS L. (2016). Így indulhat be a fenntartható kifehérités pozitív spirálja. *Pénzügyi Szemle* online, <https://www.penzugyiszemle.hu/fokuszban/igy-indulhat-be-a-fenntarthato-kifeherites-pozitiv-spiralja>, (letöltve: 2020. február 19.)
- FREUDENBERG, CH., BERKI T., REIFF Á. (2016). A Long-Term Evaluation of Recent Hungarian Pension Reforms. Working Paper 2., Magyar Nemzeti Bank. Budapest, www.mnb.hu › mnb-wp-2016-2-final-1
- GÁL R. (2017). *Hozott szalonnával. A fenntartható nyugdíjrendszer kialakítása*. In Hegymenet, Osiris Kiadó, 192–213. oldal
- HORVÁTH M., VIDA C. (2019). A családtámogatások rendszere Magyarországon. ÁSZ-elemzés, <https://asz.hu/hu/publikaciok/tanulmanyok-2019-ev>, (letöltve: 2020. február 24.)
- KAPITÁNY B. SPÉDER Zs. (2017). Hitek, tévhitek és tények a népességsökkenés megállításáról, <https://www.socialreflection.org> (letöltve 2020. február 19.)
- KOZINSZKY, Z., CSATORDAI S., CSEPINÉ SZ. G., RABI S., LADÁNYI M., PÁL A. (2006). A művi terhességmegszakítások számának elemzése hazánkban. *Magyar Nőorvosok Lapja*, 69(6), 501–514. oldal, <https://www.doki.net>, (letöltve: 2020. február 19.)
- MAKAY Zs. (2018). Családtámogatás, női munkavállalás. Demográfiai portré. <https://www.demografia.hu>, (letöltve: 2020. február 19.)
- MAROSI J., MOLNÁR D. L. (2018). Öregségi nyugdíjasok halandósága 2015-ben. *Statisztikai Szemle*, 96(1), 5–26 oldal, www.ksh.hu › statszemle_archive, (letöltve: 2020. február 19.)
- MONOSTORI J. (2015). Öregedés és nyugdíjba vonulás. Monostori J., Öri P., Spéder Zs. (szerk.), Demográfiai portré, 115–134. oldal

MURRAY, C. J., CALLENDER, C. S., KULIKOFF, X. R., SRINIVASAN, V., ABATE, D., ABATE, K. H., ABDELALIM, A. (2018). Population and fertility by age and sex for 195 countries and territories, 1950–2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *The Lancet*, 392 (10159), pp. 1995–2051, [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)32278-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32278-5)

NÉMETH E., KÁDÁR K., KERÉKES G., TÓTH L. (2019). Állami befektetésösztönzés és munkahelyteremtési intézkedések. <https://asz.hu/hu/publikaciok/tanulmányok-2019-ev>, (letöltve: 2020. február 24.)

PULAY GY., KÁDÁR K., LUKSANDER A., FÜLÖP N. (2019). Elemzés az aktivitási ráta alakulásáról című ÁSZ-elemzés, <https://asz.hu/hu/publikaciok/tanulmányok-2019-ev>, (letöltve: 2020. február 24.)

TÁRKÁNYI Á. (2008). A második demográfiai átmenet néhány főbb tényezője a fejlett világban és Magyarországon. *Demográfia*, 51(4), 406–440. oldal

TELEGDY Á. (2014). A közszféra és a vállalatok bérei közötti átterjedési hatás Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, LX. évf., 2013. május 555–578. oldal, www.kszemle.hu (letöltve: 2020. február 19.)

VARGA G. (2014). Demográfiai átmenet, gazdasági növekedés és a nyugdíjrendszer fenntarthatósága. *Közgazdasági Szemle*, LXI. évf., 2014. november 1279–1318. oldal, epa.niif.hu › pdf › EPA00017_kozgazdasagi_szemle_2

Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (2019-1). A tervezett gyermekek számának alakulása a 2010-es években, <https://www.koppmariaintezet.hu/hu/elemezeseink> (letöltve: 2020. február 19.)

Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (2019-2). KINCS Európai Családpolitikai Rangsor, <https://www.koppmariaintezet.hu/hu/elemezeseink> (letöltve: 2020. február 19.)

Összefogás a Gyerme- és Családbarát Magyarorszáért Szakértői Műhely (2018): Jövők a gyermek. Adalékok a népességyarapodás társadalmi programjához I., https://www.academia.edu/39004545/_J%C3%B6v%C5%91nk_a_gyermek_Adal%C3%A9kok_a_n%C3%A9pess%C3%A9gyarapod%C3%A1s_r%C3%A1rsadalmi_programj%C3%A1hoz_I_Kivonat_a_tanul%C3%A1nyk%C3%B6tet%C5%91l, (letöltve: 2020. október 1.)

Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság (2016). Portré a magyar társadalombiztosítási nyugdíjrendszerről, <https://docplayer.hu/9575263-Portre-a-magyar-tarsadalombiztositasi-nyugdijrendszerrol> (letöltve: 2020. február 19.)

JOGSZABÁLYOK

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

1997. évi LXXX. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről

1997. évi LXXXI. törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

2018. évi LII. törvény a szociális hozzájárulási adóról

2019. évi CXXII. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről

1798/2019. (XII. 23.) Korm. határozat. Egyes egészségügyi kérdésekről

STRATÉGIÁK, JELENTÉSEK, ÚTMUTATÓK

Belügyminisztérium (2016). A közfoglalkoztatás megítélése a vállalatok körében a rövid távú munkaerőpiaci prognózis adatfelvétel alapján. (letöltve, 2020. március 12.)

KAISER T. (2018). Jó állam jelentés 2018., <https://joallamjelentes.uni-nke.hu/jo-allam-mutatok-jelentesenkent/>

Kormány (2020). Magyarország Konvergencia Programja 2020–2024, [ec.europa.eu › info › sites › info › files › 2020-europea](https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2020-europea)

Magyar Nemzeti Bank (2019). Versenyképességi program 330 pontban, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/versenykepessegi-program-330-pontban/versenykepessegi-program-330-pontban>

MGYOSZ (2019). MGYOSZ lapja LVIII, 2019. 8. szám, Közös javaslatcsomag a munkaerőhiány kezelésére, <https://mgyosz.hu>, (letöltve, 2020. február 24.)

Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (2013). Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia, 2013 www.nfft.hu/documents/1238941/.../Nemzeti+Fenntarthato+Fejlodesi+Keretstrategia (letöltve: 2019. március 25.)

Pénzügyminisztérium (2019). Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2019–2023. (letöltve, 2020. február 24.)

STATISZTIKAI KIMUTATÁSOK

EUROSTAT (2018). Bérek és munkaerőköltségek, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>, (letöltve, 2020. február 24.)

EUROSTAT (2020). How usual is it to work from home? <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200206-1>, (letöltve, 2020. február 24.)

KSH (2011). Gyermekvállalás és gyermeknevelés, 2011. (letöltve, 2020. február 24.)

KSH (2018). Statisztikai Tükör, Népmozgalom 2018. (letöltve 2020. február)

KSH (2019). A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon (KSH FFI), 2019. www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/fenntartfej/fenntartfej18.pdf (letöltve: 2019. március 25.)

KSH (2020). Munkaerőpiaci folyamatok, 2019 I-IV. negyedév, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mpf/mpf194/index.html>

KSH (2020). Interaktív korfa (IAK), <https://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html>, (letöltve 2020. február)

KSH (2020). Mikrocenzus 2016, 10. Nemzetközi vándorlás. (letöltve, 2020. február 24.)

KSH (2020). Nyugdíjak és egyéb ellátások, 2019. (letöltve, 2020. március 12.)

KSH Népeségtudományi Intézet (2015). Népeség-előrejelzések, <https://www.demografia.hu/hu/tudastar/nepesseg-eloreszamitas> (letöltve: 2020. február 19.)

NAV (2020). Bejelentés nélkül alkalmazottat foglalkoztatók listája, nem rendezett munkaügyi kapcsolatokkal rendelkező adózók listája, <https://www.nav.gov.hu/nav/adatbazisok/benemjelentett>, (letöltve, 2020. március 3.)

Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) (2020). Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök fontosabb létszámadatai 2016-ban. (letöltve, 2020. február 24.)

EGYÉB INTERNETES FORRÁSOK

KAÁLI N. G. (2017). Nyílt levél Dr. Orbán Viktor Miniszterelnök Úrhoz (OTS). <http://ots>.

hu/hirek/127039/nyilt_level_dr_orban_viktor_miniszterelnok_urhoz (letöltve: 2020. február 19.)

MAJOR K. (2020). A hosszú távú növekedés tényezői, <http://osszkep.hu/2017/05/a-hosszu-tavu-novekedes-tenyezoi/> (letöltve: 2020. március 24.)

Kormány (2019). A gyermekek védelme mindenél fontosabb, <https://www.kormany.hu/hu/emberieroforrasok-miniszteriuma>, (letöltve, 2020. február 24.)

Kormány (2020-2). Mit kell tudni a közfoglalkoztatásról? <https://kozfoglalkoztatasi.kormany.hu/tajekoztato-a-kozfoglalkoztatas-rendszererol>, (letöltve, 2020. február 24.)